

De lucis in corpus humanum efficacia Nike Ostojića

Vrdoljak, Andrija

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:021446>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-31**



Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)



Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za klasičnu filologiju

Katedra za hrvatski latinizam

Andrija Vrdoljak

De lucis in corpus humanum efficacia Nike Ostojića

Diplomski rad

Student: Andrija Vrdoljak

Mentorica: izv. prof. dr.sc. Irena Bratičević

Zagreb, kolovoz 2024.

1. Sažetak

U ovom se uratku sustavno obrađuje tema knjige Nike Ostojića *O utjecaju svjetla na ljudski organizam*. Ovo je djelo važno za hrvatsku i svjetsku kulturu zbog nekoliko komponenti koje se isprepliću u njemu: helioterapija kao tema alternativne medicine, činjenica da ga je napisao hrvatski autor u prvoj polovici devetnaestoga stoljeća i lingvističko-pedagoško-didaktička dimenzija koju knjiga sadrži. Govoreći o zdravlju na latinskom je čuvena misao *mens sana in corpore sano*. Razvoj medicine je u povijesti ostavio mnogo djela napisanih na latinskom. Dotično djelo govori o liječenju pomoću sunčevih zraka odnosno o helioterapiji. Pisana su djela i o ostalim metodama koje danas znamo stavljati u kategoriju alternativna medicina; pored navedene helioterapije imamo homeopatiju, makrobiotiku. Na stranu osnovna tema knjige, činjenica je da je djelo napisano 1835. godine dok je trajalo razdoblje u hrvatskoj povijesti poznato kao Hrvatski narodni preporod. Suštinski najvažniji događaj bilo je proglašenje hrvatskoga jezika službenim, dok se latinski među elitom koristio kao sekundarni štit protiv germanizacije i mađarizacije. Osim dotične službenosti, na latinskom su napisana mnoga djela u hrvatskoj književnosti, bilo znanstvenoga, bilo umjetničkoga karaktera. I zadnje što vrijedi istaknuti je glede jezika i te odgoja i obrazovanja. Hrvatski ima mnogo latinizama i zato se može istaknuti da je latinski u svakodnevnoj upotrebi, a vrijedi istaknuti popularnost učenja romanskih jezika, prije svega talijanskoga, francuskoga i španjolskoga. Važnost u učenju latinskoga povezujući ga s drugim jezicima su odlike koje pojedinac/nka može istaknuti: kulturalna povezanost s drugim narodima, sklonost učenju stranih jezika i međusobno uvažavanje općenito. Jedan jezik i jedna tema povežu ljude, kulture, no zacijelo mogu otvoriti nove interese, čežnje, planove i tako dalje.

Ključne riječi: Niko Ostojić, latinski jezik, helioterapija, odgoj, obrazovanje

De lucis in corpus humanum efficacia of Nicolaus Ostoich

1. Summary

In this work, the subject of Nicolaus Ostoich's book *On the Influence of Light on the Human Organism* is systematically treated. The author's work is important for Croatian and world culture because of several components that are intertwined in it: heliotherapy as a topic of alternative medicine, the fact that it was written by a Croatian author in the first half of the nineteenth century, and the linguistic-pedagogical-didactic dimension that the book contains. Speaking about health in Latin is the famous thought *mens sana in corpore sano*. The development of medicine has left many works written in Latin in the history. The work in question talks about treatment using the sun's rays, that is, about heliotherapy. Works have also been written about other methods that today we know to put in the category of alternative medicine; in addition to the mentioned heliotherapy, we have homeopathy, macrobiotics. Aside from the main theme of the book, the fact is that the work was written in 1835 during the period in Croatian history known as the Croatian National Revival. The essentially most important event would be the declaration of the Croatian language as official, while Latin was used among the elite as a secondary shield against Germanization and Hungarianization. Apart from the relevant officialdom, many works in Croatian literature, either scientific or artistic, were written in Latin. And the last thing that is worth pointing out is about language matters and upbringing and education. Croatian has many Latinisms, which is why it can be pointed out that Latin is in everyday use, and it is worth pointing out the popularity of learning Romance languages, especially Italian, French and Spanish. The importance of learning Latin by connecting it with other languages are features that an individual can highlight: cultural connection with other peoples, tendency to learn foreign languages and mutual respect in general. One language and one topic connect people, cultures, but they can certainly open up new interests, longings, plans and so on.

Key words: Nicolaus Ostoich, Latin, heliotherapy, upbringing, education

Sadržaj

1. Sažetak	<u>2</u>
1. Summary	<u>3</u>
2. Uvod	<u>5</u>
3. Djelo Nike Ostojića na latinskom	<u>7</u>
3.1 Pogled kroz prizmu prirodnih znanosti	<u>8</u>
3.2 Povijesne razrade	<u>9</u>
3.3 Jezikoslovne razrade	<u>13</u>
3.4 Značaj za današnjicu i pop kulturu	<u>17</u>
4. Didaktička dimenzija Ostojićevog djela	<u>20</u>
4.1 Zašto poučavati latinski?	<u>22</u>
4.2 Ostojićevo djelo kao obrazovno sredstvo	<u>28</u>
5. Pedagoška dimenzija Ostojićeva djela	<u>31</u>
5.1 Ima li latinski kao jezik odgojnu svrhu?	<u>32</u>
5.2 Važnost Ostojićeva djela u odgojne svrhe	<u>36</u>
6. Psihološka dimenzija Ostojićeva djela	<u>41</u>
6.1 Učenje latinskoga i drugih jezika kao utjecaj na stanje uma	<u>42</u>
6.2 Zdravo tijelo radi zdravoga duha	<u>45</u>
Zaključak	<u>48</u>
Literatura	<u>49</u>

2. Uvod

Kada spominjemo latinski i medicinu, mnogima je jasno zašto dvije dotične stvari idu zajedno. U medicini kao i u mnogim znanostima neizbježni su susret i doticaj s riječima iz starogrčkoga i latinskog. Latinski jezik je imao mnogostruku ulogu kroz povijest, počevši od rimskoga širenja izvan granica Lacija sve do osamnaestoga stoljeća kada su živi jezici počeli preuzimati ulogu jezika diplomacije i sporazumijevanja. Njegovu ulogu dotično nije umanjilo budući da su se medicinska djela nastavila pisati na latinskom; da ne spominjemo da se i u današnjoj medicini u određenim segmentima koristi latinski. Tradicija učenja latinskoga se održala u klasičnim gimnazijama, prije svega u dijelovima Europe koji su bili dio Zapadnoga Rimskog Carstva i naknadno rimokatoličkoga kulturnog kruga. Kako u povijesti tako i u današnjici sve navedeno se odrazilo u povijesti Hrvatske i hrvatskoga naroda. Uz natpise vezane za knezove Trpimira i Branimira, te knjiga Ivana Đakona u kojoj je knez Domagoj prozvan *najgorim knezom Slavena* ili pismo pape Ivana X. u kojem Tomislava naziva *kraljem*, svi su napisani na latinskom. Važni izvori za hrvatsku ranosrednjovjekovnu povijest su napisani na latinskom i to uključuje naknadne zakone, bule, statute koji su bili pisani u Ugarskom Kraljevstvu i naknadno u Habsburškoj Monarhiji. Važan dio znanstvene i umjetničke literature u Hrvatskoj, odnosno dobar dio je pisan na latinskom. Na latinskom je napisano djelo autora spomenutoga u naslovu ovoga uratka, Nike Ostojića. Niko Ostojić kao liječnik je napisao djelo o helioterapiji, *O utjecaju svjetla na ljudski organizam*. U samom djelu ima informacija koje su poznate onima kojima su fizika i prirodne znanosti jača strana. Znajući da o navedenom učimo u školama kao i u svakodnevnom životu, Ostojićeva knjiga može imati odgojno-obrazovnu dimenziju. Kao knjižica nije preduga niti ima previše sintaktičkih konstrukcija poput djela iz rimske retorike (Ciceron), historiografije (Livije, Tacit) i slično, i zato bi trebala biti korisno sredstvo za popularizaciju latinskoga jezika.

Čemu sve navedeno? Sve prethodno navedeno je najava teme u ovom uratku. Tema u ovom uratku je hibrid mnogočega. Prvotno je prikaz sadržaja zasnovan na prijevodu dotičnoga djela s latinskoga na hrvatski. Pored raščlambe dotičnoga djela, pokazat ću povezanost određenih subjekata, objekata s općim znanjem iz povijesti, prirodnih znanosti i jezikoslovlja osvrćući se na Ostojićev tekst. Navedeno će se obraditi u trećoj cjelini, dok će ostale tri biti posvećene odgojno-obrazovnoj dimenziji. Govoreći o odgoju i obrazovanju kroz poučavanje latinskoga u hrvatskim osnovnim i srednjim školama, tome će navedene cjeline biti posvećene referencama na značaj Ostojićevog djela kao reprezentativnoga djela za poučavanje

latinskoga kao i općenitom poučavanju latinskoga. Na kraju dotičnoga uratka, valjat će razmotriti ima li smisla poučavati latinski i zašto u današnjici s obzirom na brojna dvoumlje-nja i kakvu korist imaju ljudi kad se radi o učenju drugih stranih jezika. Uz samo djelo *O utjecaju svjetla na ljudski organizam*, korištena je literatura više-manje vezana za temu ovoga uratka. Za cjelinu koja govori o kulturno-povijesnim, jezikoslovnim dimenzijama upotrijebljena je literatura o latinskom i njegovoj uporabi. A knjige koje su poslužile za prikaz didaktičke, pedagoške i psihološke dimenzije su knjige o didaktici, pedagogiji i psihologiji općenito. Korišteni su i ostali razni izvori s osobitim osvrtom na kurikule školskoga predmeta latinski jezik koje je izdalo Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske, točnije prijedlog iz 2016. i izdanje kurikula iz 2019. Bit će i autorovih kritika glede dotičnih kurikula, osobito što bi vrijedilo promijeniti budući da se zadnjih godina već dugo govori o kurikularnoj reformi: čime možemo promijeniti društvo kroz obrazovanje, zašto djeca moraju učiti ovo i ono, pa tako se postavljaju pitanja glede latinskoga jezika: "Čemu učiti mrtve jezike? Kakva je korist od latinskoga? Ne bi li bilo praktičnije učiti neke jezike zemalja koje su u visokom razvoju, primjerice kineski?" Sva navedena pitanja su legitimna, no i time će ovaj uradak biti zaokupljen epizodno osvrćući se na odgojno-obrazovne dimenzije. O dotičnome može reći upotreba izvora na stranim jezicima: njemački, slovenski, španjolski i talijanski. U razradi teme uratka bit će razjašnjeno zašto su korišteni izvori na četirima dotičnim jezicima i kako latinski povezuje Hrvate s četirima navedenim narodima. Za kraj razmotrit će se zašto je Ostojićevo djelo ispalo najreprezentativnije. Bit će i nekih pitanja na koja bi odgovor trebao dobiti i sam autor ili bilo tko tko će pročitati ovaj uradak. Nadam se da će uradak kako kod prosvjetara, potaknuti i nešto kod naših akademika i istraživača budući da o Niki Ostojiću nemamo puno podataka ili ih je trenutno malo dostupno. Ovaj uradak je popraćen latinskim izrekama koje se odnose na nadu u bolje obrazovanje i cijenjenje opće kulture i znanja: *Spero dum spiro. Omnia mea mecum porto. Quot linguas calles tot homines vales. Usus magister egregius. Verba volant, scripta manent.*

3. Djelo Nike Ostojića na latinskom

Djelo Nike Ostojića *O utjecaju svjetla na ljudski organizam* (De lucis in corpus humanum efficacia) poslije naslova ima podatke zahvaljujući kojima se može nešto znati o samom autoru. Djelo je napisano 1835. godine u Padovi kao disertacija koju je napisao Dalmatinac iz staroga grada Hvara (Dalmata e civitate veteri Pharensi). U predgovoru je napisao posvetu ocu Petru Ostojiću koji je također bio doktor medicine: *Institutionem qua nunc imbutus sum, et lauream quam sum assecuturus coronam, tuo erga me amori, pater amantissime, tuaeque munificentiae, quibus me per totum vitae meae curriculum prosequutus es, profecto debeo. Interea cum ad leges academicas adimplendas studiorum meorum specimen, qualecumque sit, publici juris facio, in animum induxi illud tibi inscribere, ut amoris gratique animi erga te mei pignus, etsi exiguum, jure meritoque habeas. Vale.* Prijevod dotične posvete bi glasio: Postupak po kojem sam se sada obrazovao i diplomu koju kanim steći, svakako dugujem, predragi oče, tvojoj ljubavi prema meni i tvojoj darežljivosti, čime si me ispratio kroz čitav tijek moga života. Međutim, kad objavljujem, radi ispunjavanja akademskih zakona, djelo kao primjer mojih studija, kakvo god bilo, odlučih ga posvetiti tebi da imaš pravedno i zaslužno jamstvo ljubavi i zahvalnoga srca prema tebi, premda oskudno. Zdravo¹ (Ostojić, 1835).

Iako je ovo znanstveno djelo, ne beletristika, ipak, u oba slučaja uobičajeno je pisati posvetu određenim ljudima. Zgodno je što je ovdje predstavljena posveta kao ulomak iz Ostojićevoga djela budući da se ovdje naznačuju teme ove cjeline. Kao što naslovi poglavlja govore, bit će razrađena povezanost knjige s prirodnim znanostima (biologija, kemija, fizika), s čime se upoznajemo tijekom osnovnoškolskoga i srednjoškolskog obrazovanja. Poslije toga slijedi povijesna dimenzija budući da vrijedi razmotriti razdoblje kad je knjiga napisana, kakvo je stanje medicine bilo u to vrijeme i u vrijeme autora-liječnika na koje se poziva, i epizodno sam Hvar kao otok i mjesto koje je dalo brojne autore koji su pisali na latinskom. Kroz jezičnu prizmu vrijedi razmotriti ukratko kako je napisano djelo i vokabular, najopćenitije riječi kojima upoznajemo svijet oko sebe i usporediti latinske izraze s romanskim jezicima. U zadnjem poglavlju će se razraditi značaj za današnjicu obzirom da učenje latinskoga ima dugu tradiciju u određenom dijelu svijeta te odjek u masovnoj i popularnoj kulturi.

¹ Svaki prijevod ulomka iz Ostojićevoga djela je vlastiti. Djelo nije prevedeno.

3.1 Pogled kroz prizmu prirodnih znanosti

Govoreći o prirodnim znanostima općenito, sva područja uz starogrčko (astronomija, biologija, fizika, geologija, kemija) obiluju latinskim nazivljem. U biologiji za svaku vrstu se koristi binarna nomenklatura (binarni od bis dvaput; nomen ime, naziv). Vrijedi istaknuti primjere kod nekih sisavaca, riba, gmazova, vodozemaca, ptica i kukaca iz Europe: vuk (*Canis lupus*), list (*Solea solea*), grčka čančara (*Testudo graeca*), šumska smeđa žaba (*Rana dalmatina*), prepelica (*Coturnix coturnix*), europski stršljen (*Vespa crabro*) i tako dalje². Neke odabrane vrste imaju istu riječ za rod i vrstu, a neka značenja na latinskom se ne podudaraju sa značenjem na narodnom (von Linne, 1758; Glare i dr., 1968; Žepić, 2000).

Što se tiče kemije, mnogi kemijski elementi imaju svoje nazive na latinskom; kratice i nazive je uveo Šveđanin Jöns Jakob Berzelius. Primjeri su ugljik (carbonium, C), sumpor (sulphur, S), željezo (ferrum, Fe), bakar (cuprum, Cu), srebro (argentum, Ag), zlato (aurum, Au), olovo (plumbum, Pb)³. Poznati procesi u kemijskim reakcijama u stvaranju novih kemijskih veza (supstitucija) i vezivanju atoma raznih elemenata (adicija) su iz latinskoga. Isto je sa čuvenim kemijskim procesima cijepanja (fisija) i spajanja (fuzija) atoma u jezgri što je doprinijelo razvoju nuklearne fizike. I za kraj o kemiji vrijedi istaknuti da su iz latinskoga također međunarodni izraz za pokus *eksperiment* kao i prostor za dotično, a prevede li se doslovno s latinskoga označava radionicu (laboratorij) (Glare i dr., 1968; Žepić, 2000; Burnie, 2001).

Za područje geologije vrijedi istaknuti da su mnogi procesi koju utječu na zemljino tlo iz latinskoga kao što su denudacija, derazija, erozija, abrazija, korazija. U astronomiji zna se da su gotovo svi planeti dobili imena po rimskim božanstvima (Merkur, Venera, Mars, Jupiter, Neptun⁴). Zodijačko-horoskopski znakovi imaju svoje latinske nazive: jarac (capricornus), vodenjak (aquarius), riba (pisces), ovan (aries), bik (taurus), blizanci (gemini), rak (cancer), lav (leo), djevica (virgo), vaga (libra), škorpion (scorpio), strijelac (sagittarius). Isto tako i poneka zvijezda imaju svoje latinske nazive: Veliki medvjed (Ursa major), Mali medvjed (Ursa minor), Veliki pas (Canis major), Golubica (Columba), Zec (Lepus) i tako dalje. Pišući o medicini, Niko Ostojić se u više navrata referirao na prirodne pojave kojima se bavi fizika. Uvodno navodi dvije definicije svjetla: *A prvo se prirodoslovci međusobno ne slažu oko*

² Nazivi koji su odabrani su isključivo iz latinskoga. Neki nazivi su isključivo iz grčkoga. Na primjer, za narvala je naziv monodon monoceros što znači jednozubi jednorog. Naziv za afričkoga slona je kombinirani latinski i grčki loxodonta africana, kao za običnoga jelena i grčki i latinski naziv za istu životinju, cervus elaphus i za crvenokljunoga labuda, cygnus olor.

³ Dotični primjeri su odabrani zato što izvorni izrazi u pitanju i međunarodni izrazi na latinskom. Izrazi za vodik, kisik i živu su na grčkom.

⁴ Uran na grčki znači nebo. Pluton je izostavljen budući da su 2006. godine utvrdili da nije planet.

njegovih naravnih sposobnosti kad god o tome kod njih postoji rasprava; naime ima nekih koji smatraju da je svjetlo bitak koji se odašilje iz svjetlećih tijela, ulazi u oko i održava osjet vida. Drugi u protivnom, oni koji misle drugačije, tvrde da se svjetlo poput nekakvoga eterskog fluida raspršuje svugdje kroz prazninu, i da se ipak iz svjetlucahivih tijela odmah prelijeva, pošto se osjeti pokret, idući prema ostalim vanjskim dijelovima tijela, postaje prikladno za oko⁵. Prva denificija svjetla se danas koristi budući da svjetlo nalazimo u njegovim primarnim (Sunce) i sekundarnim (Mjesec, kriješnice) izvorima. Druga o eteru je postojala od opisa petoga elementa u Aristotelovoj *Fizici*, te u vrijeme oca moderne matematike Renéa Descartesa (Cogito ergo sum. Mislim, dakle jesam) te oca sile teže Isaaca Newtona, dok nije odbačena krajem devetnaestoga stoljeća Michelson-Morleyevim pokusom. Ostojić također spominje nastanak spektra boja: *osim toga to osobito kad se razvija veliko obilje u spaljivanjima zajedno uz toplinu, stvara se vatra; a kad prođe kroz staklenu trokutastu prizmu, njezine prvotno bijele zrake, poslije toga kada izlaze iz prizme zbog veze koju imaju sa staklom, izmijenjene pokazuju sedam pojedinačnih boja: dakako crvenu, narančastu, žutu, zelenu, plavu, modru i naposljetku ljubičastu*⁶. Isto kao i u ulomku o denificijama svjetla, i ovdje nailazimo na neke zastarjele teorije kao što je ta da je modra⁷ (indicus) boja zasebna, ne ton plave boje. Prethodno je naglašeno da svjetlost uz toplinu uvjetuje nastanak vatre. Ovo je dostatan primjer koliko se s fizikom susrećemo u svakodnevnicima (Ostojić, 1835, 5-6; Glare i dr., 1968; Žepić, 2000; Ash i Bonson, 2000).

3.2 Povijesne razrade

Kada je riječ o povijesti, neizbježno je ne izostaviti grčke kao i rimske povjesničare ili osobe koje svrstavamo u preteče moderne povijesti ili historije. Preuzevši tekovine starih Grka, Rimljani su razvili vlastitu historiografiju. Autor djela *Ab urbe condita* (Od osnutka grada) je bio poznat kao *laudator temporis acti* (hvalitelj staroga vremena) budući da je u svom djelu veličao moć rimske države. Kornelije Tacit je skovao povjesničarsko načelo prema kojemu bi trebalo pisati objektivno povijest, to jest *sine ira et studio* (bez srdžbe i pristranosti) iako je

⁵ Original: Et primum quoad ejus indolem discrepant inter se rerum naturae scriptores, cum de ea apud illos sermo ' est; nam sunt quidam qui arbitrantur, lucem esse substantiam, quae a corporibus lucentibus emissa, oculum ingreditur, et visionis sensationem producit. Alii e contra, diversimode opinantes, contendunt, lucem veluti fluidum quoddam aetheris ad instar ubicumque per inane diffusum esse, atque a corporibus luminosis continuo vibratum, et motu accepto, ad oculum, caeterasque corporis partes externas petendas, idoneum factum.

⁶ Original: quae praeterea cum in combustionibus praesertim magna copia simul cum calorico evolvitur, ignem constituit; et prisma vitreum triangulare cum transgressa sit, ejus radii albi prius, postea e primate egredientes, ob affinitatem quam cum vitro habent, mutati, septem praecipuos offerunt colores: nempe rubrum, aurantiacum, flavum, viridem, caeruleum, indicum, et postremo violaceum.

⁷ Indigo boja je dobila ime po Indiji.

sam bio pristran kritizirajući carsku vlast i iskazujući romantizam prema republikanskom dobu. Važno djelo za hrvatsku povijest *Historia Salonitana* (Salonitanska povijest) je na latinskom napisao autor, o čijem se životu malo zna, Toma Arhiđakon. Na latinskom za našu povijest i povijest južnih Slavena je napisan kontroverzni *Ljetopis popa Dukljanina* ili *Barski rodoslov* poznat pod naslovom *Regnum Sclavorum*. Kneza Trpimira na latinskom njegova darovnica opisuje kao *iuvatus munere divino dux Croatorum* (pomoću Božjom knez Hrvata), a Gottschalkovo djelo *rex Sclavorum* (kralj Slavena). U bilješkama crkvenih sabora u Splitu i pismu pape Ivana X. Tomislav je nazivan *rex* (kralj). Ivan Đakon je u svom djelu Domagoja, koji je gusarenjem nanio štetu Veneciji, prozvaio *pessimus dux Sclavorum* (najgori knez Slavena). O knezu Branimiru je nađena u Šopotu ploča na kojoj se nalazi najstariji natpis o Hrvatima na latinskom, *dux Cruatorum* (knez Hrvata). Hrvatska povijest je napisana na latinskom u ostatku hrvatske historiografije sve dok u devetnaestom stoljeću hrvatski nije proglašen službenim jezikom u Kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. Zbirke dokumenata na latinskom koji svjedoče o hrvatskoj povijesti, u devetnaestom stoljeću su sabrali Ivan Kukuljević Sakcinski (*Iura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*) i Tadija Smičiklas (*Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*) (Kukuljević Sakcinski, 1861; Smičiklas, 1904; Vratović, 1977; Bratulić i Damjanović, 2005).

Zašto je povijest važna? Medicina je imala svoj povijesni razvoj. U različitim razdobljima opće svjetske povijesti bilo je različitih bolesti koje su se širile u epidemijama, nisu isti lijekovi ili druga sredstva bili korišteni za liječenje i sprečavanje bolesti. Suvišno je nadodati da zdravstveni sustavi nisu bili isti, a da je dugo stoljeća prošlo do razvoja zdravstvenoga osiguranja. U svom djelu Niko Ostojić za određene teorije navodi poznate autore zaslužne za razvoj medicine prije devetnaestoga stoljeća. Prije svega naveo je oca moderne medicine, Hipokrata: *Osim toga, sada uvećana sada umanjena sila simptoma koji prate bolesti može se izgubiti od manje-više jakoga učinka svjetlosti, a a to se iz onoga što namjeravam razložiti može dokazati. Razna godišnja doba koja prema svojoj raznolikosti pružaju uzrok bolestima snabdjevenim raznolikim svojstvima, tako zavise od umanjenoga ili uvećanog djelovanja svjetlosti na zemlju da to nitko ne može dovesti u sumnju. Što se pak više međusobno razlikuju, to se po svojoj prirodi razlikuju bolesti koje su u ovim dobima obično u naponu. Zato Hipokrat i drugi opaziše da u zimsko doba na scenu nastupaju upale pluća, u proljeće katarske vrućice, povratne trodnevne groznice, reume i artritis. Ljeti napadaju kolera, dizenterija, dijareja (proljev), živčane groznice, tifus pjegavac (febris putrida), trbušni tifus (febris gastrica) i žučni kamenci (febris biliosa). U jesensko doba, naposljetku, koje ima s*

obzirom na prirodu zraka veliku sličnost s proljetnim, osim katarskih groznica i reuma, također i četverodnevne povratne groznice nadiru i napastvuju u velikom naponu i postaju dugotrajnije nego u proljetno doba⁸. Vrijeme kada je navedeni ulomak napisan je devetnaesto stoljeće. Navodi mnoge bolesti od kojih se prije dvadesetoga stoljeća umiralo, a da su uzroci bili nehigijenski uvjeti i popriličan boravak u mračnim prostorima ili neizlaganje sunčevoj svjetlosti. Navedeni ulomak ukazuje koliki se značaj pridavao svjetlosti (Ostojić, 1835, 15).

Naime kod onih najbjeđnijih ljudi vid je slab, oči ne mogu podnijeti preblag podražaj, već naprotiv trpe bol od niktalopije, a mokrine (humores) koje se u njima opažaju toliko se pomućuju da ovojnice (očne) više ne prosijevaju. A među ostalim organima ljudskoga tijela na koje, izuzmemo li oči, prema drugima djeluje svjetlo, čini se da vanjska koža podnosi glavnu ulogu. Zato vršenje, koje se dogotavljuje pomoću ovoga organa, mora se i oslabiti na sličan način. Zbog ovoga kožno znojenje, povećano snagom svjetlosti, biva razlučeno većim obiljem jer je istovremeno sa svjetlosti, a ne samo unutarinja toplina koja je prisutna u tijelu, nego i vanjska, koja se pomiješa sa zrakom, si povećava silu. Zato se krv prorjeđuje i uzdaje se u širenje, krvne žilice (vasa vasorum) umjereno šire krv, ona izbija na površinu tijela, čitava vanjska koža je nabrekla, a tijelo izaziva znojenje u većoj količini. Stoga preslavni Santorio Santorio, profesor medicinskih znanosti na ovom visokom učilištu (arhigimnazija), se pojavi da se otkrije iz toga izobilja kožna izlučevina, to obilje hrane i pića je trošio iz dana u dan kako bi se postigla težina od osam libri (3.63 kg). A pouzdano je saznao da se kožno znojenje izlučuje do 5 libri⁹ (2.27 kg). Ostojić je ukratko naveo škotskoga liječnika koji se

⁸ Original: Symptomatum praeterea quae morbos comitantur, nunc adaucta nunc imminuta vis, a lucis plus minusque intensa efficacia perdere, ex iis quae dicturus sum probari potest. Anni tempora varia quae pro eorum diversitate morbis varia natura praeditis originem praebent, ab imminuta vel adaucta lucis in terram actione adeo pendent, ut in dubium a nemine revocari queat. Quo autem haec plus differunt inter se, eo magis discrepant morbi quoad naturam, qui hisce temporibus vigere solent. Quare Hippocrates aliique observarunt, hyberno tempore inflammationes pulmonum in scenam prodire, veris febres catarrhales, inter mittentes tertianas, rheumata, atque arthritidem; aestatis choleram, dysenteriam, diarrhoeam, febres nervosas, putridas, gastricas, et biliosas grassari; autumnu postremo tempore, qui quoad aëris naturam magnam analogiam cum vere habet, praeter febres catarrhales, atque rheumata, febres etiam intermittentes quartanas, ingruere et majori vigore incedere, diuturnioresque quam veris tempore fieri.

⁹ Original: nam in iis miserrimis hominibus oculi languent, lucis perquam mitem stimulum ferre non possunt, sed contra nyctalopia laborant, et humores qui in eis se cernuntur adeo perturbantur, ut membranae non amplius translucetes sint. Inter alia quoque corporis humani organa, quae, demptis oculis, a luce prae caeteris afficiuntur, cutis externa primas ferre videtur. Hinc functio, quae hujus organi ope peragitur, simili quoque ratione affici debet. Hanc ideo ob causam perspiratio cutanea, lucis adaucta virtute, majori secernitur copia, quia simul cum luce et calorigi cum interni, qui in corpore adest, tum externi qui cum aëre commixtus est, augetur vis; quapropter sanguis rarefit, et in expansionem nititur, vasa sanguinem continentia dilatantur, ille corporis superficiem petit, cutis externa universa turget, et perspiratio majori quantitate e corpore evocatur. Quare celeberrimus Santorius, in hoc Archgymnasio rei medicae professor, ut qua copia cutis excretio fit detegeret, eam ciborum et potulentorum de die absumebat vim, ut octo librarum pondus exaequaret, et compertum habuit, cutaneam perspirationem ad libras quinque excerni.

služio Santorijevim poučcima: *S druge strane se znameniti Keil (James Keill) u Britaniji, gdje je djelovanje svjetla manje, prehranjivaše istom količinom hrane i pića te primijeti da kožno znojenje daje samo trideset i pet uncija¹⁰ (992 g). Jednoga njemačkog liječnika, Daniela Wilhelma Trillera, Ostojić citira ukazujući na koristan učinak sunčeve svjetlosti na zdravlje: Zato ne reče bezveze Daniel Wilhelm Triller da pojava zore nije samo Muzama već i bolesnicima prijateljica¹¹. Dotični Triller je pored djela o medicini također pisao i poeziju¹². Zadnja ličnost koju je Niko Ostojić naveo je francuski fizičar i entomolog René Antoine Ferchault de Réaumur: *Ako je svakako snaga svjetlosti poprilično korisna za očuvanje zdravlja ljudskoga tijela te ublažavanje muka bolesnika, obično je i korisna za liječenje nekih bolesti. Iskustvom se naime poučavamo da više-manje intenzivni učinak svjetla donosi mnogo koristi oku izmučenom bolesti. Znamo naime da se amauroza izliječila povećanom silom svjetlosti na vid. Čini se da različit podražaj istinske svjetlosti nije uklonio intenzivniju paralizu živaca. Povrh toga pomoću ovoga fluida kadgod se može izliječiti sama asfiksija. Naime preslavni Réaumur pripovijeda da se čovjek koji se gušio, izvučen iz vode i izložen sunčevim zrakama, samo ovim jedinim lijekom izliječio¹³. Réaumur je ostao pored navedenoga upamćen po vlastitoj temperaturnoj ljestvici koja je neko vrijeme bila korištena, a bazirana je na teoriji da je vodino ledište 0, a vrelište 80 stup-njeva (Ostojić, 1835, 8, 18-19).**

Navođenje autora pokazuje kako je nekoć, kao i danas pisanje znanstvenoga ili stručnoga uratka iziskivalo citiranje i pozivanje na autore. Što se tiče navedenih bolesti, Ostojićevo djelo je napisano 47 i 49 godina prije nego je Robert Koch otkrio uzročnike tuberkuloze i kolere te 50 godina prije nego je Louis Pasteur izveo uspješan pokus sa cjepivom protiv bjesnoće. Napisano je skoro 40 godina nakon otkrića prvoga cjepiva protiv boginja te skoro 100 godina

Pored navođenja kako funkcionira najveći organ, koža, navedena je jedna od nekoć korištenih mjernih jedinica za masu, libra (vaga). Što se tiče Santorija Santorija (1561 – 1636), osim što je konstruirao prvi anemometar, prvi termometar, prvi vlagomjer (higrometar), prvi pulsilogij i slično, on je neko vrijeme boravio u Hrvatskom primorju u službi grofa Zrinskoga. Upamćen je po ukazivanju na važnost kvantitativnoga aspekta metabolizma i da je zdravlje predstavlja ravnotežu tjelesnih sokova.

¹⁰ Original: . E contra illustris Keil in Britannia, ubi lucis actio minor est, eadem ciborum et potulentorum vescebatur copia, et observavit cutaneam perspirationem ad uncias tantum triginta et quinque fieri.

Može se vidjeti da su u prijevodima u zagradama umetnuta pojašnjenja da se čitatelje/ice ne dovodi u zbunjozu.

¹¹ Original: hinc non inepte Trillerus dixit: auroram exorientem non solum musis, verum etiam aegris amicam esse.

¹² Vrijedi istaknuti da je u povijesti bilo čuvenih književnika-liječnika: Friedrich Schiller, Conan Doyle, Anton Čehov i ostali.

¹³ Original: Si profecto lucis virtus ad corporis humani sanitatem servandam, atque ad aegrorum aerumnas leniendas multum confert, ad quosdam quoque morbos sanandos conferre solet. Experientia enim docemur oculis morbo excruiato lucis efficaciam plus minusque intensam multum emolumenti afferre. Scimus enim amaurosos, lucis vi in oculum adaucta, sanatos fuisse. Neque veri dissimile videtur stimulum lucis intensiorem nervorum paralyticum e medio sustulisse. Hujus insuper fluidi ope vel ipsa asphyxia quandoque sanari potest. Nam clarissimus Reaumur narrat, hominem asphycticum aqua eductum, et radiis solis expositum, unico hoc tantum remedio sanatum fuisse.

prije otkrića cjepiva protiv tifusa. Sve navedeno je vrijedilo navesti da se predoči kakva su vremena nekoć bila kad je u pitanju razvoj medicine ili dostupnost ljekovitih sredstava i vrijedi istaknuti da je drukčiji način življenja nekoć bio. Za kraj ovoga dijela može se istaknuti čuvene Ciceronove misli glede dotičnoga: *Historia est magistra vitae. O tempora, o mores* (Ciceron, 2002; Gonzalez-Crussi, 2010; Ciceron, 2016).

3.3 Jezikoslovne razrade

Jezik je moćno sredstvo sporazumijevanja isto koliko i manifestacija kulture. Latinskim jezikom širio rimski utjecaj stoljećima izvan Lacija. Poslije propasti Zapadnorimskoga Carstva postao je jednim od obilježja zapadnokršćanske Europe. U svim književnostima toga dijela Europe su mnoge knjige napisane latinskim, od beletristike do znanstvene literature i tako važnih povijesnih dokumenata, uključujući Hrvatsku. Uz hrvatske, još mnogi gradovi u Europi imaju svoja latinska imena: Parentium (Poreč), Iadera (Zadar), Aenona (Nin), Salona (Solin), Marsonia (Slavonski Brod), Mursa (Osijek), Cibalae (Vinkovci), Bononia (Vidin), Brigantium (A Coruña), Sirmium (Srijemska Mitrovica), Emona (Ljubljana), Poetovium (Ptuj), Argentaria (Srebrenica), Aquincum (Budimpešta), Arrabona (Győr), Barium (Bari), Bergomum (Bergamo), Carales (Cagliari), Vindobona (Beč), Tomis (Constanța), Risinium (Risan), Ossonoba (Faro), Noviomagus (Neumagen-Drohn), Pariz (Lutetia Parisiorum) i tako dalje. Imena gradova, naselja, rijeka i planina su različita u svim jezicima. Velik je broj stranih riječi u mnogim jezicima Europe, uključujući one neindoeuropske (mađarski, finski), je iz latinskoga. Uz starogrčki, koristeći se stranim riječima svakodnevno se koristimo latinskim. Mnogima će biti poznate međunarodne riječi ili internacionalizmi: advokat, informacija, medicina i slično. Vrijedi navesti da romanski jezici (francuski, katalonski, portugalski, rumunjski, španjolski, talijanski¹⁴) korijene latinski i time uz ostalo se može pokazati da je krivo reći da je latinski mrtav kamoli izumro. Na stranu kriteriji za određivanje spomenutoga svojstva, no mnogi na to pomisle tvrdeći da se više ne govori. Uz hrvatski, koji ima poprilično latinizama među stranim riječima, i engleski isto ima koji zbog današnjega utjecaja ima sličnu ulogu kao latinski u doba Rimskoga Carstva i poslije (Klaić, 1990; Le Goff, 1998; Goldstein, 2007; Musić, 2008).

Bez obzira na jezike, sve riječi imaju isto značenje, samo su drukčije izražene u različitim jezicima. Ostojićeva knjiga u određenim ulomcima ističe neke riječi kojima spoznajemo svijet oko sebe kao što su boje: *a kad prođe kroz staklenu trokutastu prizmu, njezine prvotno bijele*

¹⁴ Kriterij po kojemu su odabrani je da svaki od njih ima državu u kojoj je službeni jezik na prvom mjestu.

zrake, poslije toga kada izlaze iz prizme, zbog veze koju imaju sa staklom, izmijenjene pokazuju sedam pojedinačnih boja: dakako crvenu, narančastu, žutu, zelenu, plavu, modru i naposljetku ljubičastu. Također odabrani ulomci spominju četiri elementa u određenim kontekstima kao i godišnja doba te izmjenu dana i noći: *Osim toga, uz toplinsku pomoć, koja se otprilike veže neprestano s njome, iščekuje tekuću vodu, nastaje atmosferski zrak, premda prorijeđen, a prikladan za disanje; od onoga što namjeravam razložiti može se dokazati. Razna godišnja doba koja prema svojoj raznolikosti pružaju uzrok raznolikom prirodnom snabdjevenim bolestima, tako zavise od umanjenog ili uvećanog djelovanja svjetlosti na zemlju da to nitko ne može dovesti u sumnju.. Osim toga, to osobito kad se razvija veliko obilje u spaljivanjima zajedno uz toplinu, stvara se vatra; zato se zgodno uspoređuje proljeće sa jutrom, podne sa ljetom, večer s jeseni, a noć na kraju sa zimom. Naime, kako jaki učinak svjetlosti na zemlju stoji u raznolikosti godišnjih doba, tako i izmjene koje imaju mjesto u izmjeni dana i noći, vode porijeklo iz uvećane ili umanjene jačine same svjetlosti (Ostojić, 1835, 6, 16-17).*

U idućim tablicama sve navedeno (godišnja doba, elementi, dan i noć, boje) vrijedi usporediti na latinskom u odnosu na pet čuvenih romanskih jezika, a pored navedenog i sunce:

Poredbeni jezikoslovni prikaz godišnjih doba

Hrvatski	Latinski	Talijanski	Španjolski	Francuski	Portugalski	Rumunjski
Proljeće	Ver	Primavera	Primavera	Printemps	Primavera	Primăvară
Ljeto	Aestas	Estate	Verano	Été	Verão	Vară
Jesen	Autumnus	Autunno	Otoño	Automne	Outono	Toamnă
Zima	Hiems	Inverno	Invierno	Hiver	Inverno	Iarnă

Poredbeni jezikoslovni prikaz četiriju elemenata

Hrvatski	Latinski	Talijanski	Španjolski	Francuski	Portugalski	Rumunjski
Vatra	Ignis	Fuoco	Fuego	Feu	Fogo	Foc
Voda	Aqua	Aqua	Agua	Eau	Água	Apă

Zemlja	Terra	Terra	Tierra	Terre	Terra	Pământ
Zrak	Aer	Aria	Aire	Air	Ar	Aer

Poredbeni jezikoslovni prikaz dana i noći

Hrvatski	Latinski	Talijanski	Španjolski	Francuski	Portugalski	Rumunjski
Dan	Dies	Giorno	Día	Jour	Dia	Zi
Noć	Nox	Nocte	Noche	Nuit	Noite	Noapte

Poredbeni jezikoslovni prikaz boja

Hrvatski	Latinski	Talijanski	Španjolski	Francuski	Portugalski	Rumunjski
Crven	Ruber	Rosso	Rojo	Rouge	Rubro	Roșu
Ljubičast	Violaceus	Viola	Violeta	Violet	Violeta	Violet
Narančast	Aurantiacus	Arancio	Naranja	Orange	Laranja	Portocaliu
Plav	Caeruleus	Azzurro	Azul	Azur	Azul	Albastru
Zelen	Viridis	Verde	Verde	Vert	Verde	Verde
Žut	Flavus	Giallo	Amarillo	Jaune	Amarelo	Galben

Poredbeni jezikoslovni prikaz sunca

Hrvatski	Latinski	Talijanski	Španjolski	Francuski	Portugalski	Rumunjski
Sunce	Sol	Sole	Sol	Soleil	Sol	Soare

Razmotrivši poredbene prikaze svih navedenih riječi, vidimo da uvijek ima sličnosti među nekim romanskim jezicima s izvornim latinskim riječima, a neke mogu biti potpuno drugačije

budući da su se romanski jezici razvijali i nastali su na temelju latinskoga pomiješanog sa drugim jezicima u drugim područjima bivšega Rimskog Carstva. Ovo djelo o helioterapiji i o sunčevoj svjetlosti općenito je napisano na onom latinskom kojim su pisana djela rimskoga klasičnog doba i koji su pisana djela nakon propasti Rimskoga Carstva (Filipi i Ionilă, 2001; Talan, 2005; Vinja, 2005; Deanović i Jernej, 2012; Putanec, 2012).

Latinski u rimskim djelima obiluje specifičnim sintaktičkim konstrukcijama od akuzativa i nominativa s infinitivom, ablativa apsolutnoga, gerunda, gerundiva, perifrastičnih konjugacija do supina. U Ostojićevom djelu ima u ulomcima pomalo nekih navedenih konstrukcija: *Scimus enim phtyseos symptomata aestivo tempore leniri, et aegros qui hiberna tempestate phtysi pulmonali corripiuntur, si aestivum tempus vivi transierint, medico de comparanda sanitate, spem aliquam praebere*. Prijevod navedene rečenice je: *Naime znamo da se ftizijski simptomi ublažuju sparnim vremenom, a da bolesnici koji podlijevaju plućnoj ftizi u zimsko doba, kad bi proveli sparno vrijeme živi, pružaju nekakvu nadu liječniku o stjecanju zdravlja*. Glagol scire (znati) je karakterističan za akuzativ s infinitivom (ACI) uz glagole govorenja, osjećanja, čuvstva i mišljenja i zato su poslije njega subjekti simptomi (symptomata) i bolesnici (aegri) u akuzativu dok su glagoli (leniri- ublažiti se; praebere- pružati), koji su predikat u našem prijevodu, u infinitivu. U rečenici ima i zamjene gerunda gerundivom, odnosno kad glagolskom imenicom u određenim slučajevima prevodimo gerundive koji se inače prevode kao obaveza, dužnost. Da nije riječ o zamjeni gerunda gerundivom, *de comparanda sanitate* bi se preveo o zdravlju koje treba stjecati, no zato se prevodi o stjecanju zdravlja. Primjere sintaktičkih konstrukcija imamo u sljedećem primjeru: *Scimus enim morbum hypochondria cum potius autumnis et hyemis, quam veris atque aestatis tempore evolvi, et in locis praeterea frigidis humidisque et tempestatum vicissitudinibus obnoxiiis*. Rečenica o umišljanju bolesti se prevodi ovako: *Znamo naime da se bolest hipohondrija češće razvija u jesensko i zimsko doba nego u proljetno i ljetno te osim toga u hladnim i vlažnim mjestima te podložnima izmjenama godišnjih doba*. ACI se vidi poslije znati (scimus) u riječima *morbum evolvi* (bolest se razvija). *Veris aestatis tempore* je primjer vremenskoga ablativa iz sintakse padeža i prevodi se *u proljetno i ljetno vrijeme* iako nema prijedloga (Ostojić, 1835, 20-21; Gortan i sr., 2007).

Ovo je minimalno što se daje navesti o samom jeziku pored toga da ne obiluje pretjerano specifičnim sintaktičkim konstrukcijama. Zašto je to specifično kad je u pitanju popularizacija i lakše učenje latinskoga bit će objašnjeno u cjelinama o odgojno-obrazovnim dimenzijama.

3.4 Značaj za današnjicu i pop kulturu

Što se tiče latinskoga kao jezika, objašnjeno je već prethodno da je živ unatoč opetovanju sintagme *mrtvi jezik*. Znanje latinskoga je korisno kad je u pitanju poznavanje vokabulara romanskih jezika. U današnjici kad je u pitanju medicina koristi se svugdje, bilo da je u pitanju bolnica negdje u Francuskoj ili UK-u ili neka u Japanu ili u Kini te u Egiptu ili JAR-u. Latinski je praktički uzor onim jezicima koji su na širokoj razini upotrebljivi, na svjetskoj, regionalnoj ili na razini neke države. Današnji svjetski jezici su ostavili svoj jezično-kulturni utjecaj na svjetskoj razini gotovo na isti način koji je latinski ostavio tijekom širenja Rimskoga Carstva počevši od ratova na Apeninima pa do Trajanovoga prodora u Daciju (današnja Rumunjska) i Mezopotamiju. Kako su svjetski jezici donekle jedni drugima konkurencije, tako je latinskom u istočnom dijelu Rimskoga Carstva bio grčki. Danas ulogu latinskoga, počevši poslije osamnaestoga stoljeća preuzeo je engleski. Pored latinskih izraza (respirator), u medicini ima i nekih izraza na engleskom kao što su bajpas, pacemaker i skrining za koje imamo hrvatske izvedenice. Za bajpas postoji izvorni izraz premosnica, za pacemaker srčnik budući da pomaže radu srca, a za skrining probir, probiranje (Gjuran-Coha, 2011).

Što se tiče pop kulture, latinski jezik je našao bez daljnjega svoje i u toj domeni unatoč svojoj starosti. Vrijedi istaknuti da uspješni književni serijal J. K. Rowling Harry Potter obiluje latinskim izrazima. Velik broj čarolija je izrečen na latinskom. Neke čarolije su izvedene izravno iz latinskoga kao što su *Crucio* (Mučim), *Vipera evanescat* (Neka ljutica nestane), *Vulnera sanentur* (Neka rane zacijele), *Ridiculus* (Smiješan), *Expecto patronum* (Čekam zaštitnika), *Periculum* (Opasnost), *Vera verito* (Istinski pretvaram), *Bracchium emendo* (Poboljšavam ruku). Neke su malo iskrivljeno upotrebljene kao što je *Imperio* (*Impero* 1.-zapovijedati), *Oculus reparo* (Popravljam vid, no u akuzativu je *oculum*), *Ascendio* (*Ascendo* 3.- uzlaziti), *Geminio* (*Gemino* 1.- podvostručiti), *Lacarnum inflamari* (u slobodnom prijevodu plašt se spaljuje, *lacarnum* je nastao od riječi za *lacernu*, rimski ogrtač s fibulom, a *inflamari* od *inflammo* 1.), *lumos solem* (slobodni prijevod sunčevo svjetlo, ipak u rječničkom izdanju sunce je *sol*, *solis* m., a *lumos* je od *lumen*, inis, n.). I za kraj s čarolijama, neke su nastale kombinacijom riječi kao ona za razoružavanje (*Expelliarmus*, *expelli* od *expelllo* 3., *puli*, *pulsum*; pravilnije bi bilo *arma* budući da *armus* znači rame) te za čitanje misli

(Legilimens, lego 3., legi, lectum; a duh, um, razum mens, mentis, f.) (Žepić, 2000; Rowling, 2003; Rowling, 2004; Divković, 2006).

Gibsonova *Pasija* iz 2004. godine je jedan od rijetkih filmova u kojem rimski vojnici i Rimljani govore latinski dok tadašnji stanovnici rimske provincije Judeje govore aramejski i hebrejski. Njemačka i Italija su snimile igrane serije o istaknutim povijesnim događajima. Njemačka je serijom *Barbari*¹⁵ (Barbaren 2020) prikazala događaje koji su prethodili bitci u Teutoburškoj šumi između Germana i Rimljana te o Arminijevim podvizima poslije toga. Italija je serijom *Romulus*¹⁶ iz 2020. godine prikazala osnutak grada Rima, a autori same serije nastojali su upotrijebiti vokabular latinskoga iz pretklasičnoga doba koliko je bilo moguće. U Hrvatskoj 2022. godine Simon Bogojević Narath je filmom *Illyricum*¹⁷ prikazao jednu epizodu u rimsko-ilirskim ratovima. Rimljani ili oni koji su uz Rimljane govore latinski, a Liburni i ostali Iliri govore skoro rekonstruiranim jezikom u čemu se angažiralo jezikoslovca Ranka Matasovića koji je to učinio na temelju sačuvanih ilirskih imena u grčko-rimskim izvorima te na temelju albanskoga jezika budući da se Albance službeno smatra njihovim nasljednicima.

Osvrćući se na temu Ostojićevog djela, riječ je o helioterapiji, a njegova knjiga je jedno od prvih djela o modernoj helioterapiji¹⁸. Sama helioterapija znači liječenje sunčevim zrakama, a ako se govori o svjetlosti općenito, bolji je izraz fototerapija¹⁹. 1835. godine kad je napisano djelo Nike Ostojića, u drugoj polovici osamnaestoga stoljeća i na prijelazu u devetnaesto stoljeće Samuel Hahnemann pisao je djelo o homeopatiji *Fragmenta de viribus medicamentorum positivis*. Dotični je otac homeopatije koju moderna medicina odbacuje, no ista ima svoj pristaše. U isto vrijeme Christoph Hufeland je napisao svoja djela o naturopatiji i makrobiotici. Svu navedenu alternativnu medicinu, uključujući helioterapiju treba uzimati s rezervom. Ne treba ju smatrati panacejom budući da takvo što ne postoji. Vrijedi isticati da su se neki liječili odlaskom u toplije krajeve, kao oni sa sjevera Europe. Danas pijeje vitamina

¹⁵ Osvrt iz Slobodne Dalmacije na Barbare (<https://stil.slobodnadalmacija.hr/stil/djir/pogledali-smo-seriju-o-bitci-koja-je-promijenila-tijek-povijesti-barbari-su-atraktivni-no-da-bi-bili-novi-vikinzi-fali-im-par-bitnih-stavki-1056889>, posjećeno 26. kolovoza 2024.) Osvrt filmskoga kritičara Jurice Pavičića (<https://www.jutarnji.hr/kultura/film-i-televizija/audiovizualni-koktel-od-bunike-njemacki-nacionalni-mit-koji-podsjeća-na-partizanske-epopeje-15001479>, posjećeno 26. kolovoza 2024.)

¹⁶ Osvrt na seriju Romulus (<https://www.recenzijefilmova.com/romulus-sezona-1-2020-recenzija-serije/>, posjećeno 26. kolovoza 2024.)

¹⁷ Povjesničarski osvrt na *Illyricum* (<https://fama.com.hr/povjesnicarski-osvrt-na-hrvatski-film-illyricum/>, posjećeno 26. kolovoza 2024.)

¹⁸ Niko Ostojić (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/ostojic-niko>, posjećeno 29 kolovoza 2024.)

¹⁹ Danski liječnik Niels Finsen je otac moderne fototerapije; uvidio je njenu primjenu u liječenju kožnih bolesti (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/finsen-niels-ryberg>, posjećeno 29 kolovoza 2024.).

D pomaže im u opstanku tijekom noći duge šest mjeseci. Kada se ljudi izlažu sunčevoj svjetlosti, moraju biti svjesni opasnosti od UV zračenja. Nisu imali isti intenzitet kao danas u odnosu na devetnaesto stoljeće kada u Hrvatskoj još nije bilo industrije, odnosno 1835. godine kad je napisana knjiga Nike Ostojića.

4. Didaktička dimenzija Ostojićevog djela

Didaktika je važna kad se govori o poučavanju latinskoga i samom osvrtu na djelo Nike Ostojića *O utjecaju svjetla na ljudski organizam*. Dakako, didaktika je teorija nastave, bavi se pitanjima nastave u svim njezinim aspektima, teorijskim promišljanjem nastave i odgojno-obrazovnim radom u nastavi. Otac moderne didaktike, Jan Amos Komenski, nazvao ju je umjetnošću poučavanja. Isti je bio za poučavanje na narodnom jeziku, no nije bio za odbacivanje latinskoga iz nastave. Obzirom da učenje i poučavanje latinskoga postoji i danas u dobrom dijelu Europe, imajući svoj dio u europskom obrazovanju metode učenja i poučavanja su se mijenjale. Nije isto značilo znanje latinskoga u doba Rimskoga Carstva u odnosu na srednji vijek pa novi vijek kada su njegovu ulogu počeli preuzimati malo francuski pa malo engleski te u ovo najnovije doba kad latinski predstavlja tradiciju, kulturu i bilo što što je povezivalo mnoge narode. Sve navedeno glede latinskoga te poučavanja i učenja ovisi o onima koji bi to poučavali i oni koji bi učili o tome. Važno je da se profesor latinskoga zapita može li on prenijeti znanje drugima na zanimljiv i pristupačan način. Dobar je podsjetnik da se i jedva govorni jezici nauče zbog dosadnoga, monotonoga i nepristupačnoga načina od strane profesora, učitelja i ostalih koji su nadležni za podučavanje. Pristup ne uključuje samo suhoparni podsjetnik zašto latinski nije mrtav²⁰. Dobar učitelj, profesor treba poznavati svoj predmet, no istovremeno i kako prenijeti znanje drugima kojima taj predmet nije jača strana. Istovremeno pratiti učenička postignuća i razmatrati i preispitivati način poučavanja i učenja. Naravno za uspješno učenje i poučavanje treba imati odgovarajuća sredstva (Cindrić i dr., 2016; Glazzard i dr., 2016).

Uvod u ovoj cjelini prije dvaju poglavlja je općenito usredotočen na didaktiku. U jednoj od prethodnih rečenici gdje su spomenuta odgovarajuća sredstva, tu se ciljalo na uradak Nike Ostojića, *O utjecaju svjetla na ljudski organizam*. U ovoj cjelini će se razmotriti didaktička dimenzija, kao što je opisano u naslovu. U jednom poglavlju će se razmotriti zašto poučavati latinski, a u drugom koliko i kako možemo smatrati Ostojićev uradak kao odgovarajuće sredstvo za obrazovanje kada je riječ o latinskom. Za prvo poglavlje su korišteni izvori na stranim jezicima (njemački, slovenski, španjolski, talijanski). Antologija je logična iz nekoliko razloga. Sva četiri jezika su službena u zemljama koje baštine utjecaj latinskoga

²⁰ Zablude o latinskom kao mrtvom jeziku (<https://www.profil-klett.hr/latinski-je-mrtav-jezik>, posjećeno 28. kolovoza 2024.; <https://www.klikaj.hr/zbog-cega-ucimo-latinski-jezik-ako-kazu-da-je-on-mrtav-profesorica-ines-komljenovic-zna-odgovor/>, posjećeno 28. kolovoza 2024.)

jezika, a dotično Hrvatsku veže s njima. Izvori na slovenskom su odabrani budući da su nam Hrvatima Slovenci od svih susjeda, pored jezično, i kulturološki najbliži. Njemački jezik je posredstvom Habsburgovaca imao jak utjecaj i budući da je Hrvatska bila dio Habsburške monarhije, bila je izložena germanizaciji, a protiv toga procesa je poslužila upotreba latinskoga jezika. Što se tiče drugih dvaju naroda, a oba su romanska, nekoliko natuknica će se navesti. S Talijanima nas vežu njihove teritorijalne pretenzije na dalmatinsku obalu počevši od Mletačke Republike pa do iridentizma koji je nastao nakon ujedinjenja Italije. Ne smije se izostaviti da su se mnogi hrvatski autori školovali u Italiji kao što su otac hrvatske književnosti Marko Marulić, najveći komediograf Marin Držić, filozof Frane Petrić i ostali²¹. Što se tiče španjolskoga, osim što Hrvatsku veže sve navedeno uz Mediteran, mnogi Hrvati su sudjelovali sa španjolskim konkvistadorima u istraživanju Novoga svijeta kao što su Korčulatin Vinko Paletin i Varaždinac Ferdinand Konščak²². Razloga zašto nisu korišteni engleski primjeri je zbog položaja koji UK ima u odnosu na sve navedene europske države. Drugi je zato što u pravnom sustavu UK ima svoje anglosaksonsko pravo, dok sve navedene europske države baštine rimsko pravo.

Iako Ostojićevo djelo govori o fizici, kemiji, biologiji, medicini i ostalim povezanim disciplinama, iz svega navedenoga se može izvući pouka. Posebno razmatranje svakoga odlomka kroz prizmu poučavanja će biti u drugom poglavlju ove cjeline. Postavljaju se pitanja: Čemu nas poučava djelo *O utjecaju svjetla na ljudsko tijelo*? Može li čitanje ovoga djela potaknuti ljude na razmišljanje, promišljanje? Je li ovo jednostavno, prikladno štivo za čitanje na latinskom? Također uz ova pitanja razmotrit će se kurikuli koje Ministarstvo obrazovanja Republike Hrvatske donese 2019. godine kao i prethodni nacrt. Naravno, vrijedilo bi dati odgovor i na druga pitanja istovremeno vezana i za Ostojićevo djelo i učenje samoga latinskog: Ima li sve smisla obzirom na vremena u kojima živimo²³? Čemu dodatno

²¹ Marko Marulić (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/marulic-marko>, posjećeno 29. kolovoza 2024.); Marin Držić (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/drzic-marin>, posjećeno 29. kolovoza 2024.); Frane Petrić (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/petric-frane>, posjećeno 29. kolovoza 2024.)

²² Vinko Paletin (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/paletin-vinko>, posjećeno 29. kolovoza 2024.); Ferdinand Konščak (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/konscak-ferdinand>, posjećeno 29. kolovoza 2024.)

²³ Reference na utjecaj tehnološko-informatičkih sustava: Što s humanističkim znanostima? (<https://www.matica.hr/vijenac/576/sto-s-humanistickim-znanostima-25489/>, 29. kolovoza 2024.); Tehnologija napreduje prebrzo; spas je u društvenim znanostima (<https://www.tportal.hr/tehnolo/clanak/tehnologija-napreduje-prebrzo-spas-je-u-drustvenim-znanostima-20131022>, 29. kolovoza 2024.)

gradivo ako istraživanja pokazuju da Hrvati ne čitaju odviše²⁴? Treba se usredotočiti na uzroke negativnih pojava da se popularizira učenje latinskoga koliko i potakne na čitanje.

4.1 Zašto poučavati latinski?

Razloga zašto poučavati latinski i zašto ga učiti su brojni. Iako neki neće znati latinski savršeno, znat će da brojne riječi hrvatski jezik ima iz latinskoga kao što je u prvoj cjelini istaknuto. Latinski je uz starogrčki jezik sviju znanosti, bilo prirodnih, društvenih, tehničkih i slično. Hrvatska kao i mnoge europske zemlje ne smije zaboraviti da je na dotičnom klasičnom jeziku ispisana njezina povijest. Ako se neki pitaju kakva je korist od toga, da bi učenje bilo uspješno, treba postaviti učenike/ce u središte. Cilj učiteljima bi trebao biti omogućavanje razvoja intelektualnih, misaonih i drugih sposobnosti kod učenika. Učenje samoga latinskoga trebalo bi biti ohrabrenje za učenje/znanje romanskih jezika kojima je latinski u korijenu. Općenito kada se nauči gramatika iz latinskog, ljudi imaju smjernice za učenje gramatika drugih jezika, a riječi iz latinskoga olakšavaju izgradnju vokabulara. Iako učenje jezika ostvaruje ispunjenje spoznajno-afektivnih ciljeva, motoričkim ciljevima se lako može pozabaviti svatko tko uvidi da su i stari Rimljani isticali važnost tijela uz um. Koliko se dobro usvaja poznavanje latinskoga, to je najbolje pokazati metakognicijom odnosno kombinacijom deklarativnoga i proceduralnoga znanja. Prije davanja primjera o zanimljivom, primjenjivom, prikladnom pristupu poučavanju latinskoga, vrijedi naglasiti da sve što će se navesti nije gotov recept, panacea ili siguran propis. Budući da postoji nešto što zovemo cjeloživotnim obrazovanjem i učenjem, treba istaknuti značajke takvoga obrazovanja kao obrazovanja budućnosti radi kohezije i stabilnosti društva: *1. Primjerena ravnoteža znanja i sposobnosti koja će s jedne strane omogućiti pojedincu da ostvari osobne talente, a s druge strane podići opću razinu znanja u društvu. 2. Utvrđivanje najboljih načina korištenja ovih sustava u stvarnim životnim situacijama. 3. Promoviranje općeg osjećaja solidarnosti, socijalne osjetljivosti, hrabrosti i drugih društvenih i moralnih vrijednosti.* Rimska povijest kao i ostatak povijesti nas može poučiti ovome zadnjem koliko je uključivost postojala budući da u antici demokracija, ljudska prava, zakon i pravo nisu imali isto značenje kao i danas (Cindrić i dr., 2016, 65; Glazzard i dr., 2016).

Što se tiče pristupačnosti u poučavanju latinskoga, idući načini su navedeni iz domaćih uradaka, iz jednoga uratka sa Hrvatskih studija u Zagrebu i diplomskoga rada na Sveučilištu

²⁴ Iako Hrvati sve manje čitaju, pogrešno je misliti da je nekada bilo bolje (<https://www.vecernji.hr/kultura/iako-hrvati-sve-manje-citaju-pogresno-je-misliti-da-je-nekada-bilo-bolje-1763764>, 29. kolovoza 2024.).

Juraj Dobrila u Puli te kurikula Ministarstva obrazovanja koji će iziskivati posebnu pažnju i kritiku, a od stranih su izvora korišteni udžbenici, tečajji, članci i ostali kratki osvrti o poučavanju i učenju latinskoga u njemačkom, slovenskom, španjolskom i talijanskom školstvu. Citirajući i dajući osvrt na sve navedeno, prikazat ću pristupe poučavanju i učenju latinskoga na domaćem terenu i u inozemstvu te pri kraju poglavlja dati osvrt na kurikulum Ministarstva obrazovanja.

Zdravka Martinić-Jerčić i Tamara Tvrtković su u svom članku o novom pristupu na starim temeljima u nastavi latinskoga jezika upotrijebile dvije latinske riječi *prodesse et delectare*. Prodesse znači koristiti, a delectare zabavljati, veseliti. Spominjući dotične glagole, vrijedi istaknuti misao iz Plinijevoga pisma prijatelju Bebiju Makronu da *nijedna knjiga nije tako loša da u nekom dijelu ne koristi* (Nullus est liber tam malus, ut non aliqua parte prosit) ili misao iz Fedrovih basni da *raznolikost razveseljava* (Varietas delectat). Korist i razonoda su podjednako važni kada se pita koja je svrha nekoga djela, čina ili događaja. Koristeći projektnu, timsku i korelacijsku nastavu, autorice smatraju da vrijedi povezati djela klasične rimske književnosti s današnjom pop kulturom kad su u pitanju teme o ljudskim odnosima, bračnim i obiteljskim te vojnim pohodima i svjetskim putovanjima i tako dalje. Za međuljudske odnose su izdvojile citat iz Terencijeve komedije Braća: *Imaju ljudi pravo kad kažu: odeš li nekamo i zadržiš li se negdje, bolje je da ti se dogodi sve ono što ti žena zaželi i u bijesu zamisli nego ono o čemu razmišljaju roditelji koji te vole. Jer žena, ako se zadržiš, misli kako ili ljubiš neku drugu, ili neka druga ljubi tebe, ili da piješ i uživaš i da ti je fino dok je jedino njoj loše. A što sve ja ne mislim i kakvim se sve brigama ne morim zato što mi se sin nije vratio! Mogao se prehladiti ili pasti po putu i slomiti nešto. Eh, što to tjera bilo kojeg čovjeka da počne u srcu stvarati nešto što će mu postati milije od samoga sebe?* Idući citat je: Očeva je dužnost naviknuti sina da radije čini dobro od svoje slobodne volje nego iz straha od nekoga; u tom je razlika između oca i gospodara. Tko to ne uspije učiniti, neka prizna da ne zna zapovijedati djeci. Obiteljsko-bračni odnosi su bili tema kako u djelima grčke i rimske klasike tako i u nekim američkim sitcomima, primjerice u *Dva i pol muškarca* te *Malcom u sredini*²⁵(Martinić-Jerčić i Tvrtković, 2016).

Poslije komedije slijedi usporedba epova *Odiseje* i *Eneide* te djela hrvatskih latinista Vinka Pribojevića i Ludovika Crijevića Tuberonu sa hitovima Miše Kovača i Mladena Grdovića. Epovi govore o putovanjima, djela naših latinista o Dalmaciji, a pjesme dvojice pjevača

²⁵ Razlog zašto su navedena dva dotična sitcoma su citati iz Terencijeve komedije. Obitelj i brak se praktički isprepliću u većini epizoda navedenih serija.

Dalminac nosi lančić oko vrata i *Tu je moj dom* imaju kombiniranu pustolovno-domoljubnu tematiku. Tužan, sumoran ugođaj se nalazi u Beethovenovoj skladbi *Elegischer Gesang* koliko i u Ovidijevim *Tužaljka* i u pjesmi Frana Galovića *Ovidije*. U svim navedenim umjetničkim djelima, bilo da je riječ o Zlatnom dobu rimske književnosti, Bečkoj klasici ili o hrvatskoj moderni, tematika progonstva i osjećaja nepripadnosti predstavlja nepresušivi izvor nadahnuća. Kad je u pitanju crni humor, koji zna naići na osudu, bio je prisutan u Marcijalovim epigramima, osobito kad su u pitanju opisi ružnoće, zapuštenosti i tjelesnih nedostataka. Dakako i ljubavna tematika je uobičajena bilo da se čita Horacijeva *Lidija* ili da se sluša pjesma Dražena Zečića i Anđele Kolar *Ima li nade za nas*. Dakako vrijedi istaknuti da jedan album Arsena Dedića ima latinski naslov *Homo volans* (leteći čovjek) kao i Konstraktina pjesma *In corpore sano*. Tu se može vidjeti da su neke stvari gotovo iste bez obzira na povijesno razdoblje, kulturu i ostale identitete. Slovenski filolog i sveučilišni profesor Marko Marinčič tvrdi da se učenje latinskoga treba temeljiti na posebnim metodama neusporedivim s učenjem govornih jezika iako je latinski spomenut u CEFRL-u²⁶: *Zajednički jezik zapadnoga srednjeg vijeka i renesanse res publica litterarum se mora pomiriti da se sa svojom literaturom našao na rubovima kulturne savjesti. Utjeha mu može biti što se ondje našao skupa s jezicima i književnostima velikih europskih naroda. Manjim jezicima, kao što je slovenski, može biti gorka utjeha što su se našli na periferiji tako znamenitoga društva. No zajednički nazivnik toga ograničavanja nije povezanom razlikom među govornim i klasičnim jezicima. Niti razlikom između velikih i malih jezika. Zajednički nazivnik je nestajanje živih intelektualnih okruženja. Takva se okruženja mogu izraziti samo u jeziku koji se razvio na višim izražajnim razinama. Višejezičnost, međujezičnost i međukulturalnost su maglene apstrakcije koje ne vode ničemu. Jednostavno je riječ o pitanju intelektualne i izražajne artikuliranosti. Dakle o pitanju kulture u najstaromodnijem smislu riječi²⁷. Teška je istina i ponekad demotivirajuća činjenica što latinski nije govorni jezik. Jezici se općenito svladavaju*

²⁶ CFRL (hrv. ZEROJ)- Zajednički europski referentni okvir za jezike, prvi put je objavljen 2001. Sadrži smjernice koje je Vijeće Europe izradilo zajedno s ustanovama EALTA-e (Udruga jezičnih ispitnih centara u Europi) i EAQU- ALS (Europska udruga za kvalitetne jezične usluge). Glavni cilj je bio na objektivnan način opisati znanje učenika stranih jezika diljem Europe te održavanje visokih kriterija poučavanja stranih jezika. Jedan je od temeljnih dokumenata Europska jezična mapa koja se sastoji od tri dijela: Jezične putovnice, Jezične biografije i Dosjea.

²⁷ Original: Skupni jezik zahodnega srednjega veka in renesančne res publica litterarum se mora sprijazniti, da se je s svojo literaturo vred znašel na obrobju kulturne zavesti. V tolažbo mu je lahko, da se je tam znašel skupaj z jeziki in literaturami velikih evropskih narodov. Manjšim jezikom, kot je slovenščina, je lahko v nekakšno bridko tolažbo, da so se na tem obrobju znašli v tako imenitni družbi. Toda skupni imenovalc tega poobrobljenja ni povezan z razločkom med govornimi in »klasičnimi« jeziki. Tudi ne z razločkom med majhnimi in velikimi jeziki. Skupni imenovalc je izginjevanje živih intelektualnih okolij. Taka okolja se lahko artikulirajo samo v jeziku, ki je razvit tudi na višjih izraznih ravneh. »Večjezičnost«, »medjezičnost« in »medkulturalnost« so meglene abstrakcije, ki k temu ne prispevajo ničesar. Gre preprosto za vprašanje intelektualne in izrazne artikuliranosti. Torej za vprašanje kulture v najbolj staromodnem pomenu besede.

kroz čitanje, prevođenje i govor. Vanja Goričanec ističe važnost igre u poučavanju i učenju: *Igra je aktivnost u kojoj dijete najbolje uči, zato što ne misli na učenje već je učenje dio igre. U nastavnome procesu u višim razredima, srednjoj školi i na fakultetu načelno nema mjesta igri. S obzirom na to da je igra važna u dječjem životu, škola ne bi trebala izostavljati ovakve aktivnosti nego ih iskoristiti i interes učenika za igru usmjeriti na usvajanje novih nastavnih sadržaja. U pojedinim se skupinama nastavnih predmeta mogu iskoristiti značajke igre tako da igra postaje sastavnim dijelom nastavnoga procesa.* Pored važnosti Goričanec je u svom uratku istaknula kao najbolju metodu poučavanja kombiniranu metodu, odnosno kombinaciju gramatičko-prijevodne metode i direktne metode što znači da se učenje latinskoga zasniva na logičnom zaključivanju, povezivanju novih znanja sa stečenim te analogiji prema materinskome jeziku, a odbacuje se mehaničko pamćenje (Martinić-Jerčić i Tvrtković, 2016; Marinčić, 2020, 119-120; Goričanec, 2021, 2).

Vanja Goričanec je u svom uratku navela fonološke igre kao način olakšavanja i poticanja na pravilan izgovor i pravilno naglašavanje. Morfološke za prepoznavanje vrsta riječi i njihovih promjena s usporedbom u hrvatskom, a sintaktičke igre za analizu i prijevod rečenica. Katja Pičinin u svom uratku o međupredmetnoj povezanosti latinskoga i slovenskoga vidi da oba jezika povezuju retorika, kazališna kritika, antička mitologija i antička književnost. Talijanski filolog Maurizio Bettini govoreći o latinskom kao o kulturalnoj enciklopediji navodi iduće činjenice o učenju latinskoga u Italiji u zadnjih nekoliko desetljeća: *Čini se da talijanski srednjoškolski sustav još uvijek karakterizira značajna prisutnost latinskoga jezika u srednjoškolskoj nastavi, osobito ako se ti podaci analiziraju imajući na umu čestu obaveznu prirodu ovoga predmeta u srednjim školama. Čak i ako su novi nastavni programi koji će stupiti na snagu u sljedećoj školskoj godini 2011.-2012. predodređeni su da donekle izmijene sliku, uz opće smanjenje zastupljenosti latinskog jezika u srednjim školama osim klasičnih. Prisutnost latinskoga u srednjoj školi našu zemlju zapravo stavlja u manjinski položaj u odnosu na druge narode staroga kontinenta. Zapravo, ako je u Europi latinski jezik obavezan u četiri zemlje (Italija, Nizozemska, Danska i Austrija), sada je neobavezan u deset. Posebnost talijanske situacije, međutim, proizlazi i iz jednoga drugog podatka. Godine 1970. bilo je 41% učenika koji su pohađali latinski i grčki, što je manji postotak nego 1951. (58%), ali još uvijek značajan. Godine 1980. taj je postotak pao na 34%, a 1990. čak na 32% – osim što je 2005. ponovno porastao na 41%, kao i trideset pet godina ranije. Što se dogodilo? Naravno, ovi podaci se mogu jednostavno objasniti činjenicom da je posljednjih godina bio jak porast broja učenika koji se upisuju u srednje škole – što s obzirom na školski sustav koji*

je na snazi u našoj zemlji, automatski uzrokuje i povećanje broja mladih koji studiraju klasične predmete²⁸. Govoreći o svemu navedenom, Bettini smatra da bi svaka srednja škola koja ima latinski trebala imati drukčiji pristup poučavanju dotičnoga, a razlozi za poučavanje latinskoga u Italiji su očuvanje kulturalnoga sjećanja i dijalektika između identiteta i drugosti u odnosu na promišljanje o precima. Koliko je latinski važan za romanske narode, Maria Cristina Conti pokazuje na konkretnom primjeru talijanskih riječi. Neke su ostale iste kao i u latinskom (vita, fortuna, amare, vivere), a neke su se kao imenice promijenile, a latinski izraz zadržale u pridjevima, kao što je kuća (casa, domestico), konj (cavallo, equino), rat (guerra, bellico), grad (città, urbano), muž (uomo, virile), vojnik (soldato, militare), neprijatelj (nemico, ostile), hladan (freddo, frigorifero) i slično²⁹. Nicola Flocchini ističe važnost modernizacije i odbacivanje tradicionalnoga pristupa poučavanju latinskoga, prije svega da se izvode vježbe koje potiču na stvaralaštvo, otkrivanje i komunikaciju, odbacujući tradicionalni učiteljski monolog, a potičući dijalog da i učenici sudjeluju. Što se tiče pristupa poučavanju i učenju latinskoga među španjolskom inteligencijom, navest će se par primjera. Henry Campos Vargas navodi sljedeći primjer: *Drugo načelo – učenje i poučavanje latinskog jezika – podrazumijeva da učitelj uvijek mora koristiti latinski jezik na satu. Prva opasnost koja se pritom javlja je udaljavanje koje to može stvoriti između učenika i nastavnika, kao i poremećaj procesa poučavanja i učenja*³⁰. Malo zvuči pesimistično, no gotovo optimistično zvuči kad navodi koju prednost ima španjolski: *Ovi se nedostaci mogu izbjeći korištenjem prednosti dvaju jezičnih sredstava: prvo, bliskost španjolskoga gramatičkog leksikona*

²⁸ Original: La scuola superiore italiana appare ancora caratterizzata da una notevole presenza del latino nell'insegnamento liceale, soprattutto se si analizza questo dato tenendo a mente la frequente obbligatorietà di questa disciplina nei licei. Anche se i nuovi programmi di insegnamento che entreranno in vigore nel prossimo anno scolastico 2011-2012 sono destinati a modificare leggermente il quadro, con una generale riduzione della presenza del latino nei licei diversi dal classico. La presenza del latino nella scuola superiore mette anzi il nostro paese in una posizione minoritaria rispetto ad altre nazioni del vecchio continente. Se in Europa, infatti, il latino risulta obbligatorio in quattro paesi (Italia, Paesi Bassi, Danimarca ed Austria), esso è ormai facoltativo in dieci. La singolarità della situazione italiana, comunque, emerge anche da un altro dato. Nel 1970 gli allievi frequentanti latino e greco erano il 41 %, una percentuale più bassa rispetto a quella del 1951 (58 %), ma sempre cospicua. Nel 1980 tale percentuale era scesa al 34 % e addirittura al 32 % nel 1990 – salvo che, nel 2005, essa era nuovamente risalita al 41 %, ossia la stessa di trentacinque anni prima. Che cosa è avvenuto? Naturalmente, questo dato può essere semplicemente spiegato in base al fatto che, negli ultimi anni, c'è stata una forte crescita nel numero degli studenti che si sono iscritti ai licei – cosa che, dati gli ordinamenti scolastici in vigore nel nostro paese, provoca automaticamente anche un aumento nel numero di giovani che studiano le materie classiche.

²⁹ Jedan od razloga zašto nisu navedeni latinski oblici je taj što se autor nada da će studenti klasične filologije biti u stanju sjetiti se latinskih oblika po navedenim talijanskim pridjevima.

³⁰ Original: El segundo de los principios –aprender y enseñar el latín usándolo– implica que el docente debe usar siempre el latín en su lección. El primer peligro que se erige a este respecto es el distanciamiento que esto pueda suscitar entre el estudiantado y el profesor, así como la ruptura del proceso enseñanza-aprendizaje.

latinskom; i, drugo, etimologija i grupe leksema novoga vokabulara³¹. Razmotrivši istraživanja o razvoju inteligencije u Europi i Sjevernoj Americi, José Antonio Alcázar Cano navodi važnost u učenju jezika uspoređujući lingvistiku s prirodnim znanostima te važnost indukcije, dedukcije, klasifikacije, identifikacije, analize i sinteze: *Primjerice, prilikom prevođenja učenici neprestano vježbaju precizno promatranje teksta, analiziranje rečenica otkrivajući odnos između riječi, shvaćanje značenja teksta, njegovo rastavljanje i sastavljanje. Ova je aktivnost usporedna s onom koja se provodi u znanstvenom radu, u kojem se moraju vježbati vještine promatranja, analize i kritike. Prevođenje je istraživačka djelatnost mladih koja ne zamjenjuje istraživačku djelatnost, koja se provodi u laboratorijima eksperimentalnih znanosti, već ih svakako nadopunjuje*³². Među njemačkom inteligencijom ima također optimističnih lica kao što je filolog i profesor Karl Wilhelm Weeber prije svega navodeći važnost latinskoga za Europu: *Europska intelektualna tradicija ne može se razumjeti bez važnih antičkih tekstova. Budući da su se Rimljani otvorili prvobitno superiornoj grčkoj kulturi, intelektualni svijet Grka prisutan je u latinskoj književnosti*³³. Spomenuti profesor navodi da latinski treba učiti na razne načine među kojima je naveo pjevanje pjesama na latinskom i slušanje radija Nuntii latini³⁴ iz Bremena (Alcázar Cano, 1994, 408; Conti, 2012; Bettini, 2013, 1; Weeber, 2013, 6; Flocchini, 2014; Campos Vargas, 2015, 85; Goričanec, 2021; Pičinin, 2023).

Što se tiče kurikula o predmetu latinski jezik za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj, napisano je kakav sadržaj za svaku godinu mora biti, odnosno što se uči, što se očekuje od učenika da usvoje i općenito u uvodu je napisan značaj latinskoga za hrvatsku kulturu. Nije ništa novo navedeno u odnosu na navedene autore iz stranih zemalja. Specifičnost pristupa poučavanju, izbor dodatnoga ili zabavnoga sadržaja je prepušten nastavnicima/profesorima oslanjajući se na njihovu sposobnost i smisao za autonomiju. Jedini nedostatak kad su u pitanju osnovne škole je što nedostaje pristup usporediv sa engleskim u

³¹ Original: Estos perjuicios pueden ser evitados aprovechando dos herramientas de carácter lingüístico: Primero, la proximidad del léxico gramatical español al latino; y, segundo, la etimología y los grupos de familias léxicas del vocabulario nuevo.

³² Original: Por ejemplo, al traducir, los alumnos se ejercitan continuamente en observar con precisión el texto, analizar las frases descubriendo la relación entre las palabras, captar el sentido del texto, desmenuzarlo, comprenderlo. Esta actividad es paralela a la que se realiza en el trabajo científico, en el que han de ejercitarse las habilidades de observación, análisis y crítica. La traducción es una actividad investigadora para los jóvenes, que no sustituye a la actividad investigadora que se lleva a cabo en los laboratorios de las ciencias experimentales, pero sin duda las completa.

³³ Original: Europas geistige Tradition ist ohne die bedeutenden Texte der Antike nicht zu verstehen. Weil die Römer sich der zunächst überlegenen griechischen Kultur geöffnet haben, ist auch die Geisteswelt der Griechen in der lateinischen Literatur präsent.

³⁴ Naziv za radio iz Bremena koji se emitira na latinskom dva puta mjesečno. Slično ime je imao nekadašnji finski program na latinskom (<https://areena.yle.fi/podcastit/1-1931339>, posjećeno 22. rujna 2024.).

vrćićima ili u osnovnoj školi. Radi zabavnijega i zanimljivijega pristupa trebalo bi za osnovne škole posvetiti se većinom vokabularu, a gramatici povremeno budući da je to razumljivije studentima klasične filologije i nešto lakše u srednjim školama. U idućem poglavlju se razmatra Ostojićevo djelo kao jedno od sredstava za zanimljiv pristup poučavanju latinskoga.

4.2 Ostojićevo djelo kao obrazovno sredstvo

Čemu nas poučava spomenuto djelo Nike Ostojića? Kao što je naglašeno u cjelini o kulturalnim dimenzijama i o didaktici općenito, svakako mnogočemu. Čitajući sami početak čujemo teorije o tome što je svjetlost, što nas upućuje da u istraživanjima treba imati pretpostavke koje se nakon istraživačkoga rada potvrde ili odbace: *A prvo se prirodoslovci međusobno ne slažu oko njegovih naravnih sposobnosti kad god o tome kod njih postoji rasprava; naime ima nekih koji smatraju da je svjetlo bitak koji se odašilje iz svjetlećih tijela, ulazi u oko i održava osjet vida. Drugi u protivnom, oni koji misle drugačije, tvrde da se svjetlo poput nekakvoga eterskog fluida raspršuje svugdje kroz prazninu, i da se ipak iz svjetlucavih tijela odmah prelijeva, pošto se osjeti pokret, idući prema ostalim vanjskim dijelovima tijela, postaje prikladno za oko*³⁵. Anatomija i fizika su iz navedenoga važne znanstvene grane s kojima se susrećemo svakodnevno promatrajući okoliš i naše tijelo po citiranom ulomku. Prethodno potvrđuju i ulomci o vidljivom spektru boja nakon prijeloma svjetlosti te o korisnosti sunčevoga svjetla za biljke i ostala živa bića. Također kad se radi o proširenju krvnih žila, toplina sunčeve svjetlosti je presudna. Navodeći autore, tu nailazimo na etiku pisanja djela na današnjim fakultetima kad je nešto stručni, a kad je znanstveni rad u pitanju. Preciznije rečeno donosi li napisano djelo nešto novo ili je nešto već postojeće da se izbjegnju optužbe za plagijat. U jednom dijelu svakako se može vidjeti da ljudi bez obzira na boju kože imaju potrebu za sunčevom svjetlošću unatoč rasnim razlikama: *Mjesto boje bijele, tamne ili crne koju koža poprimi, bez sumnje nalazi se u sluznici(rete mucosum i zato treba vjerovati da se djelovanje svjetla proteže sve do same sluznice i da se njoj daje boja bijela, crnkasta ili crna. A ako je ovaj fenomen jasno očevidan u našim krajevima, dakako jasnije se pokazuje u onima u kojima su stanovnici zbog pretjerane sunčeve jačine prinuđeni živjeti razodjenuta tijela. Naime svi oni više-manje su poprilično obdareni crnom bojom i dokle god nastanjuju mjesta koja su bliža gorućem pojasu tim im je koža crnija. A nasuprot tome, u*

³⁵ Original: Et primum quoad ejus indolem discrepant inter se rerum naturae scriptores, cum de ea apud illos sermo ' est; nam sunt quidam qui arbitrantur, lucem esse substantiam, quae a corporibus lucentibus emissa, oculum ingreditur, et visionis sensationem producit. Alii e contra, diversimode opinantes, contendunt, lucem veluti fluidum quoddam aetheris ad instar ubicumque per inane diffusum esse, atque a corporibus luminosis continuo vibratum, et motu accepto, ad oculum, caeterasque corporis partes externas petendas, idoneum factum.

onim krajevima koji leže najbliže hladnom pojasu, stanovnici bivaju obdareni bijelom kožom i plavim vlasima (*crine flavo*); ako se oni presele do krajeva vrućih zbog prekomjerne žestine Sunca, poprimaju crnkastu boju³⁶. U ponekim ulomcima govori o odnosima topline i hladnoće te važnosti svjetlosti za krvožilni i dišni sustav: *Naime svima je poznato da svjetlost atmosferski odviše hladan i zgusnut zrak razrjeđuje toplinom, da vlažne pare koje se njime kreću potiskuje prema gore, izmjenjuje sastav samoga zraka, kemijski se spaja s njim, a potom ga čini prikladnijim za pluća i stvaranje krvi (sanguifikacija)*³⁷. Suvišno je nabrajati bolesti koje nastaju zbog nedostatka ili viška prisutnosti sunčeve svjetlosti.

Dosad navedeno bez daljnjega ukazuje da nas djelo *O utjecaju svjetla na ljudski organizam* mnogočemu poučava: životu, svijetu oko nas, zdravom životu i drugome. Zato bi djelo bilo zgodno kao izbor za štivo iz latinskoga, osim zbog teme, također i zbog vokabulara iz kojega su u lingvističkom djelu istaknuta četiri elementa, dan i noć, godišnja doba, dugine boje te da ne obiluje sintaktičkim konstrukcijama kojima obiluju djela rimske klasike od Cicerona i Livija do Tacita pa je prikladno i za niže razine učenja jezika. Govoreći, čitajući o stvarima kojima su okruženi, ljudi su usredotočeni na sadašnjost i budućnost, no ne treba umanjivati važnost, bitnost prošlosti. Čitajući djela rimske književnosti ili klasike hrvatske novolatinske književnosti, vrijedi odabrati za čitanje u poučavanju i učenju latinskoga neka djela koja karakterizira idući opis: sažetost i jasnoća, čvrsto određena tema, životna tema, poticajna tema i slično. Iako su ciljevi kao i precizan instrumentarij presudni u izradi svakoga kurikula, koliko su praktični o tome ovisi njihovo ostvarenje i primjenjivost. Čitajući Ostojićevo djelo, svatko bi trebao eventualno dobiti poticaj: valja čitati, valja istraživati, izlagati se suncu i svježem zraku te svakako promišljati o poboljšanju životnih, zdravstvenih i svakako stambenih uvjeta budući da se zapuštene kuće i zamračene prostorije navode kao izvori bolesti. Budući da je djelo napisano na jeziku starine, služi kao podsjetnik da vremenske nepogode, siromaštvo i ostale posljedice nisu ništa novo, da su se oduvijek događale, samo su se ljudi suočavali s njima na drukčiji način. Pročitaju li se deklaracije UN-a, te načela

³⁶ Original: *Sedes coloris vel candidi, vel aquili, vel nigri quem cutis induit, absque dubio in rete mucoso sita est, et ideo credendum lucis actionem ad ipsum usque rete mucosum protendi, eique colorem vel candidum, vel subnigrum, vel nigrum largiri. Et si hoc phaenomenon in nostris clare patet regionibus, clarius profecto in iis manifestari solet, in quibus incolae ob nimium solis fervorem corpore nudato vitam ducere coacti sunt. Illi enim omnes vel plus vel minus intensa praediti sunt nigritie, et quo loca quae incolunt, proximiora zonae ardenti sunt, eo flavior eorum cutis evadit. E contra iis in oris, quae zonae frigidae proxime jacent, incolae cute candida, crine flavo donantur; qui si in oras nimio solis aestu ferventes deferuntur subnigrum induunt colorem.*

³⁷ Original: *Nam omnibus notum est, lucem aërem atmosphaericum nimis frigidum atque densatum calorigi ope rarefacere, vapores humidos in eo volitantes sursum repellere, aëris ipsius constitutionem immutare, chemice cum eo jungi, et inde illum pulmonibus et sanguificationi magis aptum efficere.*

UNICEF-a, UNHCR-a i drugih svakako može se reći da je svijest o borbama protiv navedenoga gotovo razvijenija nego nekoć.

5. Pedagoška dimenzija Ostojićeva djela

Pedagogija kao znanost o odgoju je imala svoj razvojni put. U drevnom Rimu biti pedagog nije bilo isto što i današnji školski pedagog. U Rimu pedagog je bio naobraženi rob, najčešće grčkoga porijekla, koji je skrbio za gospodarevu djecu, a u drevnoj Grčkoj pedagog je kao rob imao dužnost čuvanja djece izvan kuće. Odgoj i pojmovi povezani s njima se moraju uključiti kada je riječ o poučavanju i učenju latinskoga. Govoreći o latinskom kao školskom predmetu, kulturalnom nasljeđu, jezičnoj poveznici, neizbježno je spominjati pored učenja, personalizaciju, socijalizaciju, enkulturalizaciju i akulturaciju. Zadnje dvije osobito mogu se odnositi na narode iz islamske civilizacije čija je poveznica arapski jezik te narode hinduizma i budizma kojima su poveznice sanskrit i pali te Kinu i Japan koji su zasebne civilizacije³⁸. Socijalizacija kao proces ukazuje na društvenu dimenziju čovjeka i kako on postaje dijelom društva usvajajući obrasce ponašanja, dok personalizacija označuje razvoj pojedinca kao jedinstvene, neponovljive i samosvjesne osobe (Mušanović i Lukaš, 2011; Matijević i dr., 2016).

Navevši odgoj i ostale pojmove vezane za pedagogiju, sada će se razmotriti odgojne značajke u učenju i poučavanju latinskoga. Nekima učenje latinskoga ide jako dobro, nekima osrednje, a nekima lošije. Naravno treba uzeti u obzir ta za rezultate učenikovih postignuća su odgovorni i profesori, nastavnici, učitelji. Treba se zapitati potiče li prosvjetar učenike na učenje, na užitak u učenju ili da izvuku pouku iz određenoga gradiva. Isto tako će se razmotriti u zasebnom poglavlju Ostojićeva knjiga kao odgojno sredstvo budući da je ona predmetom ovoga uratka. Osnovno je pitanje na koji način bi latinski i dotična knjiga utjecali na odgojnu dimenziju u svim vrstama učenja i obrazovanja. Pored knjiga o općoj Pedagogiji Marka Mušanovića i Mirka Lukaša te Milana Matijevića i suradnika, korištena je knjiga Marije Sablić *Interkulturalizam u nastavi*. Referirajući se na zadnju spomenutu knjigu, nastojat ću prikazati interkulturalno-kohezivnu dimenziju latinskoga jezika. Iako knjiga Marije Sablić govori o živim jezicima današnjih naroda, svejedno dade se predočiti značaj latinskoga kao kohezivnoga čimbenika među različitim narodima, kulturama te pozitivne i negativne usporedbe. Dotične usporedbe se dotiču utjecaja engleskoga, francuskoga, španjolskoga i portugalskoga kao utjecajnih svjetskih jezika te nešto manje nizozemskoga, njemačkoga i talijanskoga budući da su dotični jezici jezici bivših kolonijalnih sila koje su usporedive s

³⁸ Referenca na Huntingtonovu podjelu u djelu *Sukob civilizacija i preustroj svjetskoga poretka*.

Rimskim Carstvom. Uspoređujući dotične s Rimskim Carstvom, može se govoriti o jezicima kao kohezivnim čimbenicima, no i posljedici nečega usporedivoga s genocidom kao i latinski.

5.1 Ima li latinski kao jezik odgojnu svrhu?

Osvrćući se na pitanje u naslovu, odgovor je pozitivan. Sve što se nauči bilo da je riječ o znanosti ili umjetnosti te o prirodnim, tehničkim, društveno-humanističkim znanostima, sve ima bez daljnega odgojnu dimenziju. Usvajanje društvenih vrijednosti, očekivanje od djece da nauče, pojme i usvoje svijet oko sebe, očekivanja od učitelja da im usade, predoče određeno znanje, sve se to mijenjalo kroz povijest pa tako i u drevnom Rimu. Kako kućni, tako i školski odgoj je bio drukčije zamišljen u drevnom Rimu u odnosu na današnji dio civiliziranoga svijeta koji je usvojio načela demokracije, ravnopravnost spolova i naroda, slobodu vjeroispovijesti. Proces romanizacije svakako mnogo govori kakav je sustav imalo Rimsko Carstvo. Gradeći ceste i mostove te zidove i vodovode od Velike Britanije do današnjega Levanta, htjelo je utisnuti zemljama drugih naroda tekovine svoje kulture, a najveća i najmoćnija tekovina svakako je bila latinski jezik. Latinski jezik je do 476. godine predstavljao moć do tada najveće i najmoćnije države u Europi. Dok su mnogi narodi se suočavali s gubljenjem i zapuštanjem vlastitih jezika u korist latinskoga, jedina konkurencija u istočnom dijelu, što je postalo temelj budućega Istočnorimskoga Carstva (Bizant), bio mu je grčki. Poslije pada Zapadnorimskoga Carstva latinski se sveo na pisani jezik u vjerskoj i svjetovnoj književnosti. Bio je dugo godina jezikom međunarodne uporabe u državama protestantsko-rimokatoličkoga svijeta, dok svoju međunarodnu dimenziju nisu postigli francuski pa nakon njega engleski. Kao što mnogo toga baštinitimo od starih Rimljana, ima mnogo toga što baštinitimo od anglofonoga svijeta, počevši od izuma parnoga stroja pa do zrakoplova i ostaloga. Drugo je što je Rimsko Carstvo bila osvajačka država koja je vodila ratove s mnogo naroda namećući latinski kao jedini jezik i svoju kulturu. Isto se odnosi i na Englezi koji su potisnuli uporabu keltskih jezika (škotski, velški, irski) ili Amerikanci i Kanađani koji su sjevernoameričko domorodačko³⁹ stanovništvo sveli na rezervatske enklave, a da se ne govori o australskim⁴⁰ i novozelandskim odnosima prema australskom domorodačkom stanovništvu i Maorima. Neosporno je da se po većini čimbenika najprestižnija sveučilišta nalaze u anglofonom svijetu i koliko god nekima ne bio savršen, po nasljedovanju anglosaksonskoga prava se njihov svijet razlikuje od ostatka Europe koja

³⁹ Izbjegavam upotrebu indijansko budući da se znaju okolnosti kako je ime nastalo, a činjenično nisu svi ti narodi međusobno povezani niti su svi srodni. Španjolci su dobar dio novootkrivene Amerike poslije Columba zvali Indijama (<https://americanindian.si.edu/nk360/informational/impact-words-tips>, posjećeno 22. rujna 2024).

⁴⁰ Isto kao i s prethodnima, samo što je Aboridžin anglicizirani izraz riječi ab origine, od početka.

uglavnom baštini rimsko pravo. Dok se rimsko pravo zasnivalo na kodificiranim zakonima, anglosaksonsko se zasnivalo na presedanima. Razmotrivši povijest, dotično ukazuje zašto su smisao za individualizam, privatno vlasništvo i pojedinačnu odgovornost zaživjeli u anglofonom dijelu svijeta te zašto su navedeni dijelovi svijeta, prije svega Engleska, imala dugu tradiciju parlamentarizma i ranije ukinuće feudalizma dok su ostale europske tadašnje monarhije podlegle apsolutizmima, a neke, štoviše, i u kasnijim fazama feudalizma refeudalizaciji. Opet navedeno ne znači da rimsko pravo sadrži sve negativno, osobito ako nam je cilj odgojiti ljude koji će biti svjesni zajednice ili kolektiva čiji su dio. Posljednji poznati rimski pravnik Ulpijan na sljedeći način je definirao temeljna načela: Pošteno živjeti, drugoga ne vrijeđati, svakome dati ono što mu pripada (*Honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*) (Mušanović i Lukaš, 2011; Matijević i dr., 2016).

Zadnja rečenica predstavlja zlatno pravilo koje je svima zajedničko i čemu valja odgajati buduće naraštaje. Tako je i latinski europska kulturalna baština. Kao što je u didaktičkoj dimenziji prikazano da su književne teme gotovo uvijek iste, tako vrijedi u ovoj pedagoškoj dimenziji istaknuti da su problemi s kojima se čovječanstvo u povijesti suočavalo isti. Nema razlike recimo između Plautovoga škrcra ili Držićevoga skupa te Molièrovoga škrcra kad je u pitanju bogatunska opsesija vlastitom imovinom i prijezir prema okolini. Referirajući se na sličnosti tema putovanja i lutanja u rimskim epovima te Grdovićevih i Mišinih pjesama, to ukazuje da neke stvari mogu povezati različitosti. Profesorica Sablić navodi: *Komunikacija je mnogo više od razmjene riječi, misli i ideja, mnogo više od davanja i primanja informacija i poruka. Komunikacija je ključ odgoja, temelj svih međusobnih odnosa. Komunicirati znači živjeti. To je zbivanje u dva smjera te uključuje nastojanje da se razumiju misli i osjećaji koje izražava osoba koja govori i odgovori na njih na djelotvoran način.* Pozdravi su dio komunikacije među svim narodima i Jasmina Weber u primjeru za šesti razred navodi sljedeće: *Ritualni poput zajedničkog pozdrava⁴¹ i opraštanja na latinskom na početku i na kraju sata potiču samoregulaciju učenika, jer s jedne strane daju dosljednost i orijentaciju, ali s druge strane i izazivaju samokontrolu učenika, omogućujući im da vježbaju i uče ovu vještinu uvijek iznova⁴².* Pozdravi kao dio komunikacije i sama komunikacija su dio odgoja. O

⁴¹ U priloženom članku vrijedi istaknuti kako mehaničko znanje, učenje napamet, navođenje činjenica nije presudno ako neke zapne za oko misao: Više cijenim kad učenici umjesto čitanja i pisanja znaju lijepo pozdraviti na hodniku, zavezati vezice na tenisicama te se pristojno ponašati u interakciji s drugima ili tijekom školskog obroka (<https://www.srednja.hr/zbornica/ trebaju-li-djeca-znati-citati-i-pisati-prije-polaska-u-skolu-evo-sto-kazu-pedagoginja-i-uciteljice/>, posjećeno 22 rujna 2024).

⁴² Original: Rituale wie die gemeinsame Begrüßung und Verabschiedung auf Latein zu Beginn und Ende der Unterrichtsstunde fördern die Selbstregulation der Schülerinnen und Schüler, da sie einerseits Beständigkeit und O-

komunikaciji postoje idući aksiomi kada govori o njoj: 1. Ne možemo ne komunicirati. 2. Komunikacija ima sadržajnu i odnosnu dimenziju. 3. Odnos je određen opažanjem i interpretacijom ponašanja. 4. Komunikacija je verbalna (digitalna) i neverbalna (analogna). 5. Komunikacija je simetrična ili komplementarna (Mušanović i Lukaš, 2011, 106-108; Sablić, 2014, 198; Weber, 2020, 5).

Obzirom na sve navedeno, treba istaknuti da nekoć obrazovanje nije svima bilo dostupno. U drevnom Rimu je bilo dostupno sinovima iz patricijskih obitelji. Opet nekima možda i nije trebalo budući da nisu sudjelovali u magistratskim službama, a naravno i danas imamo posvuda ljudi koji znaju samo jedan jezik i imaju svoje poslove od kojih žive. Osim batina i strožega pristupa poučavanju, od djece se očekivalo da dožive učitelje kao autoritete i tako se nastavljalo dok se pojavom alternativnih škola ili osobitih metoda nije nastojalo promijeniti u dvadesetom stoljeću. No treba naći zlatnu sredinu između prisile i zabave, odnosno suradnju. Suradničko učenje kao nastavna metoda ili oblik rada je poticaj na uključivost, toleranciju i pokazivanje moći solidarnosti; neki su izvrsni u latinskom, neki prosječni, a neki loši budući da im društveno-humanističke znanosti nisu jača strana. Svejedno, unatoč različitostima, da bi se ostvario cilj zadatka, vrijedi iskazati participaciju, interakciju, refleksiju i anticipaciju. Važnost navedenih djelatnosti, pored njihovoga latinskoga porijekla, je da prve dvije iziskuju od učenika suradnju i sudjelovanje, a od drugih dviju prva razmatranje i promišljanje o učinjenom, a druga razmatranje nečega u budućnosti, što se može postići znanjem latinskoga i, bivajući u interkulturalnom okružju, naći nešto zajedničko među različitim narodima. Govoreći o različitim narodima, to što u Republici Hrvatskoj i u nekim drugim državama nacionalne i etničke manjine imaju pravo na svoj jezik i kulturu je nešto što je bilo nezamislivo u Rimskome Carstvu kao što je pojašnjeno na početku. Poučavajući mladež latinskom jeziku poučava ih se koliko su u neku ruku stara vremena bila nešto drukčija nego danas, no u drugu ruku ne baš tako drukčija, čim se vidi da su neki jezici dominantni i utjecajni u odnosu na druge. Svakako, to nije razlog da se odbacuju ili zanemaruju jezici malih naroda. U hrvatskom slučaju važno je njegovati jezik kad su u pitanju novotvorenice. Ipak, ne treba pretjerivati s uvođenjem da svatko bude u svemu novi Bogoslav Šulek ili Bulcsú László⁴³. Već je spomenuto da latinizme koriste i neindoeuropski narodi Europe kao

rientierung geben, andererseits aber auch die Selbstkontrolle der Schülerinnen und Schüler herausfordert, wodurch sie diese Fähigkeit immer wieder üben und erlernen können.

⁴³ Bogoslav Šulek je zaslužan za notvorenice u znanstvenom nazivlju; neke se uz latinizme dandas koriste, a neke su bile predložene i poneki autori su ih koristili: kovina (metal), obujam (volumen), zrače-nje (radijacija), slitina (legura), medij (sredstvo), kompanija (tvrtka). Ove ostale nisu korištene: stisljivost (kompresibilnost), spojitost (kontinuitet), raspružljivost (ekspanzivnost), suonitost (kohezija), prionitost (adhezija), vatrenjača

što su Estonci, Finci, Mađari i ostali. Zadnja rečenica potvrđuje interkulturalnu povezanost zahvaljujući latinskom jeziku (Mušanović i Lukaš, 2011; Sablić, 2014).

Prije nego li se prijeđe na poglavlje o Ostojićevoj knjizi kao odgojnom sredstvu, vrijedi istaknuti još ostala sredstva kojima poučavatelji učenicima mogu pokazati pristupačnost. Vođeni ja-porukama umjesto ti-porukama kao u tradicionalnim školama te pedocentrično nastrojeni umjesto sociocentrični, poučavatelji moraju uvidjeti učeničke potrebe i sklonosti i uviđajući to učiniti pristupačnost nastave kroz pop kulturu. Osim čitanja nekih lakših knjiga poput Ostojićeve, vrijedilo bi odabrati prijevode nekih knjiga iz modernoga doba kao što su *Harry Potter*⁴⁴ i *Gospodar prstenova*⁴⁵. Za autoricu prvoga, J. K. Rowling, u jednom su od poglavlja spomenute čarolije na latinskom, a autor drugoga, Tolkien, je poznao latinski kao i druge jezike Europe koji dugo nisu govorni jezici. Dakako vrijedi poučavati uz audiovizualna sredstva primjerice uz neke youtube snimke o zanimljivoj poredbi s romanskim jezicima⁴⁶ te uputiti učenike na uporabu drugih internetskih stranica za učenje kao što je Duolingo⁴⁷. Pored latinskoga, uz govorne jezike također na Duolingu su dostupni klingonski, jezik izmišljene rase ratnika Klingonaca iz ZF serije Zvijezdane staze; uz klingonski je dostupan esperanto, jedan od najpoznatijih konstruiranih jezika čija svrha trebala biti međusobno sporazumijevanje, koji poslije sto godina ima svoje pobornike. Ipak su prevladali govorni jezici, a kao što je naglašeno više puta, engleski danas ima tu ulogu. Znati, naučiti engleski je poput opstanka znajući, svoje mjesto u današnjem globaliziranom svijetu, a opstanak je prisutan od drevnih vremena uključujući drevni Rim i današnjicu. Shvatiti kako stvari funkcioniraju, snaći se rabeći emocionalno-lingvističku inteligenciju i samoaktualizirati se bez obzira na prepreku također su stvar odgoja (Matijević i dr., 2016).

(vulkan), tvorivo (materijal) i tako dalje (<https://www.srednja.hr/svastara/otkrijte-koji-su-hrvatski-velikani-skovali-rijeci-koje-svakodnevno-koristimo/>, 22. rujna 2024; <https://nacionalnemanjine.hr/bogoslav-sulek-je-ostavio-dubok-trag-u-hrvatskoj-jezicnoj-kulturi/>, 22. rujna 2024). Bulcsú László je i druge stvari htio izmijeniti pored stvaranja tuđica, prije svega promjenu pravopisa (<https://www.matica.hr/kolo/539/bulcsu-laszlo-u-potrazi-za-savršenim-jezikom-i-za-apsolutnim-prijevodom-27746/>, 23. rujna 2024).

⁴⁴ Cijeli serijal je preveden i na grčki i na latinski. Već je u jednom dijelu istaknuto da su mnoge čarolije u knjiga-ma i u filmovima izrečene na latinskom. Također mnogi likovi imaju latinska imena: Albus (bijeli), Bellatrix (rat-nica), Draco (zmaj), Minerva (rimski božica mudrosti), Regulus (kraljević), Remus (veslo; ime Romulovoga brata), Severus (ozbiljni) i ostali (https://www.tportal.hr/kultura/clanak/deset-cinjenica-koje-su-obilježile-20-godina-harryja-pottera-20170626?meta_refresh=1, posjećeno 23. rujna 2024).

⁴⁵ Autor *Gospodara prstenova* J. R. R. Tolkien je uz latinski poznao mnoge druge jezike pomoću kojih je napravio izmišljene jezike svih rasa u svijetu Međuzemlja. Bio je privržen katolik da je negodovao zbog postupnoga nestajanja misa na latinskom zbog odluka Drugoga vatikanskoga koncila (<https://nema-kompromisa.com/?p=1202>, posjećeno 23. rujna 2024; <https://www.quovadiseclesia.com/tolkien-drugi-vatikanski-sabor-i-novus-ordo-misa/>, posjećeno 23. rujna 2024).

⁴⁶ Ecolinguist: usporedba latinskoga s rumunjskim (<https://www.youtube.com/watch?v=FSwRoNtXdsE>, <https://www.youtube.com/watch?v=d5CYM0YSDR4> 23. rujna 2024).

⁴⁷ Latinski na Duolingu (<https://blog.duolingo.com/latin-alive-and-ready-to-be-learned/>, 23. rujna 2024).

5.2 Važnost Ostojićeva djela u odgojne svrhe

Kao i didaktičku dimenziju, djelo *O utjecaju svjetla na ljudsko tijelo* ima pedagošku dimenziju. S obzirom na tematiku prikladno je štivo za jednu od natuknica u *Kurikulumu nastavnoga predmeta latinski jezik: stjecati sposobnost razumijevanja sadašnjosti i oblikovanja budućnosti dijakronijskom komunikacijom, odnosno čitanjem tekstova i njihovih poruka unutar i izvan vremena u kojemu su pisani, čime će naučiti uočavati sličnosti i razlike u ljudskome djelovanju kroz vrijeme te trajnost ljudskih iskustava*. Glede citata i svega prethodnog, djelo govori o onome čemu svakako treba težiti ukoliko su pojedinci i pojedinke priučeni zdravom načinu životu i ukoliko su im normalni uvjeti življenja omogućeni. Ulomak iz Ostojićeve knjige govori o lošim životnim uvjetima i njegovim posljedicama: *Povrh toga, dok ima svjetla, oči razabiru iste učinke, a posve različite dok svjetla nema. Naime, iskustvom se poučavamo da se funkcija vida ispunjava pomoću svjetlosti i da oči od nje primaju plastičan život kao neku hranu, što se jamačno može dokazati nestankom svjetla kad se pažljivo promatraju oni koji su prisiljeni provesti život u tamnicama i zamračenim mjestima. Naime kod tih najbjeđenijih ljudi vid je slab, oči ne mogu podnijeti preblag podražaj, no s druge strane boluju od niktalopije, a mokrine (humores) koje se u njima opažaju toliko se pomućuju da obojnice (očne) više ne propuštaju svjetlost⁴⁸*. Znajući da je djelo napisano u istom stoljeću kada je porast stanovništva u svijetu ubrzan, a to zahvaljujući razvoju medicine i visokoj svijesti o higijeni za koju se kaže da je pola zdravlja⁴⁹, može se samo pretpostaviti kakvi su uvjeti tada bili i kako su se mijenjali. Navedeni uvjeti ljude potiču na promišljanje koliko je tada zdravstvo bilo dostupno manjini, budući da grad i selo nisu bili uvijek najpovezaniji i da pored loših životnih uvjeta zdravstveni sustav nije bio organiziran kao i u današnjici te zdravstveno osiguranje nije postojalo. Što se tiče zatvora i zamračenih prostorija, to nisu dobra mjesta za zdrav život osobito ako se zna da u prošlosti nisu bili uređivani u većini svijeta u odnosu na današnjicu gdje negdje po nekima znaju biti uređeniji od nekih derutnih

⁴⁸ Original: Eosdem insuper effectus, dum lux adest, prorsusque diversos, absente luce, persentiunt oculi; nam experientia docemur visionis functionem lucis ope peragi, vitamque plasticam oculi ipsius alimentum ab ea quodammodo accipere, quod comprobari sane potest ex lucis defectu cum attente considerantur ii, qui in carceribus locisque obscuris vitam degere coguntur; nam in iis miserrimis hominibus oculi languent, lucis perquam mitem stimulum ferre non possunt, sed contra nyctalopia laborant, et humores qui in eis se cernuntur adeo perturbantur, ut membranae non amplius translucetes sint.

⁴⁹ Higijena na samom grčkom znači zdravlje, no kao i mnogi drugi pojmovi nije jedini koji u medicinskom nazivlju ima drukčije značenja kao i dijagnoza (spoznaja).

kuća⁵⁰. Važno je da se poštuju prava zatvorenika da imaju pravo na vježbe ili boravak na otvorenom unutar zatvorskega kompleksa. Pored toga, zato vrijedi mlade od malena poticati da izlaze vani, osobito kada je lijep sunčan dan. U Hrvatskoj i drugim zemljama Mediterana trebaju samo pomisliti kako je onima u nordijskim zemljama koji moraju trpjeti šestomjesečnu noć. Navedene blagodati neki ne znaju iskoristiti budući da su zaokupljeni sredstvima koja ih odvlače od malena od izlazaka vani, kretanja ili druženja. Priznati neurofiziolog i autor NCT sustava Ranko Rajović ukazuje na važnost kretanja i vršenja djelatnosti koje zahtijevaju vještinu i razmišljanje istovremeno govoreći o važnosti igara, no da neke nisu korisne⁵¹(Ostojić, 1835, 8; Divjak, 2019; Goričanec, 2021).

Ostojićevo djelo obiluje interkulturalnim tonom kad se osvrnemo na pozivanje na brojne znanstvenike, Hipokrata, Santorija Santorija, Jamesa Keilla, Daniela Wilhelma Trillera i Renéa Antoina Ferchaulta de Réaumura. Pozivanje na nabrojane znanstvenike pokazuje autorovu erudiciju i svakako bi trebalo biti poticaj mnogima da moraju biti načitani, upućeni u trendove znanosti svakoga razdoblja i uvijek paziti pri pisanju prilažu li nešto novo ili samo rezimiraju već poznato i naučeno. Čitanjem se šire vidici i ostvaruje se mnogo toga na temelju sloboda, prava i odgovornosti kako govori profesorica Marija Sablić: *1. Suočavanje s predrasudama kao ishodištem za promišljanje samoga sene, svoje obitelji, kruga prijatelja, kolega, lokalne zajednice, osvješćivanje individualne i kolektivne odgovornosti mišljenja, govorenja, djelovanja ili pak nemišljenja, negovorenja, nedjelovanja u svim sferama vlastita postojanja 2. Artikuliranje putova i oblika odgovornoga življenja u obitelji, školi i cijeloj zajednici 3. Zauzimanje za pravednije življenje u čovjeku primjerenijem okolišu 4. Poštovanje i brigu za vlastitu kulturnu i prirodnu baštinu 5. Poticanje zanimanja za različite narode, njihove jezike, kulture i ambijent iz kojega su izrasli 6. Buđenje svijesti o potrebi očuvanja različitosti kao najvećega blaga globalne svjetske zajednice 7. Stjecanje svijesti o svijetu kao cjelini.* Pored širenja vidika, poziv na nečija djela pokazuje visoku moralnost osobito ako ne želimo da se naknadno događaju optužbe za plagijat ili da radovi ne predočavaju ništa novo, a da se nekoga krivo proglasilo znanstvenikom, otkrivačem. Vlastito stečeno znanje valja primijeniti kad se čuje poziv, a to isto predstavlja visoku odgojenost i poznavanje radne etike: *Naime često se zbiva u liječničkoj praksi da se promatra kako neke bolesti imaju uzrok u*

⁵⁰ Primjer uređenoga zatvora u Norveškoj (<https://punkufer.dnevnik.hr/clanak/ma-kakav-zakon-brace-europski-zatvor-u-kojem-ubojice-i-dileri-zive-bogovski---559259.html>, 23. rujna 2024).

⁵¹ NTC (Nikola Tesla centar): Osnivač mu kaže da ne treba ukinuti mobitele ili druga elektronička sredstva, no treba se znati granica (<https://atma.hr/dr-ranko-rajovic-posao-djeteta/>, 23. rujna 2024; <https://www.vecernji.hr/lifestyle/zalazem-se-za-vracanje-domacinstva-to-je-reforma-dajte-ono-vazno-sto-razvija-dijete-1246974>, 23. rujna 2024).

*nedostatku svjetlosti, a poneke u odviše povećanoj snazi svjetlosti. Dobro razmislivši o ovim stvarima, dužnost razboritoga liječnika je učinak ovih pojava, kao što struka zahtijeva, ili povećati ili umanjiti, a na takav način bolesne dovesti natrag zdravlju*⁵²(Ostojić, 1835, 8, 19, 22; Sablić, 2014).

Ipak, pored blagodati treba obratiti pažnju i na štetne strane prekomjerne sunčeve svjetlosti, osobito na današnjicu budući da su u današnjem industrijskom i gotovo postindustrijskom vremenu ozonske rupe veće nego što su bile tada u prvoj polovici devetnaestoga stoljeća kada se industrija u Hrvatskoj nije razvijala. Opasnosti od štetnosti ni tada nije manjkalo: *A s druge strane ratari i mornari koji se, dok obično izvršavaju svoju zadaću, muče osobito tijekom ljetnoga vremena pod sunčevim zrakama, očituju si crnkastu boju što se rijetko događa stanovnicima gradova da se paze budući da gotovo svi zbog životnoga stanja pribjegavaju dobar dio dana u postelje*⁵³. Navodeći patološke učinke Ostojić govori o idućem: *Naime sparina, kojom se prožima atmosferski zrak, zavisi od manje-više pojačanoga učinka svjetlosti. Stoga, pošto se namnožila, zrak se mimo veličine prorijedi, a prorijeduju se pare i prebacuju se prema gore. Zbog toga zrak postaje suh i plamteći. Zato životni napredak najprije vatreniji prevladava u tijelu kao šireća sila, osjetljivost i protok krvi se povećavaju, bilo postaje puno i gipko, znojenje se izlučuje u većem obilju, mokrine postaju slabije: naposljetku popuštaju živci i mišići, stvaranje krvi se ne postiže dobro, a sve čvrsto se upušta u raspadanje. Ovome pridodaj da vanjska koža, koja bi pretrpjela kroz dugo vrijeme djelovanje gorućega zraka, postaje otekla, nježna i osjetljivija; serozne izlučevine zbog odviše uvećanoga kožnoga znojenja se umanjuju; zato se manja nakupina želučanoga soka izbacuje, zato apetit jenjava, a velika žeđ napastuje. Dakako ovaj fenomen koji se pojavljuje u vrućim krajevima, jako često donosi jako teške štete za ljudsko zdravlje; naime u onim mjestima često usljeđuje odviše sparnih dana i vlažnih noći. Odatle eto jako uvećane osjetljivosti kože koja obično izlučuje znojenje u jako velikom izobilju*⁵⁴. Svemu opisanome može se posvjedočiti u

⁵² Original: Nam frequenter in praxi medica observandum occurrit, quosdam morbos a luce deficiente, quosdam autem a lucis ipsius nimis adaucta virtute, originem duci; quibus rebus bene pensatis, prudentis medici est harum efficaciam causarum, ut res exoptulat, vel adaugere vel imminuere et hac ratione aegros sanitati restituere.

⁵³ Original: E contra agricolae nautaeque, qui dum munere suo fungi solent, aestivo praesertim tempore radiis solis éxcruciantur, aquilum colorem prae se ferunt, quod in urbium incolis raro observandum occurrit, quia fere omnes ob vitae genus magnam diei partem in cubiculis transeunt.

⁵⁴ Original: Nam aestus quo aër atmosphaericus imbuitur a lucis ipsius plus minusque intensa efficacia pendet; quare, hac adaucta, aër praeter modum rarefit, rarefiunt quoque vapores et sursum feruntur; quam ob causam aër siccus aestuansque evadit; hinc vitae processus primum alacrior, vis expansiva in corpore praevalet, sensilitas et sanguinis cursus augentur, pulsus fit plenus atque mollis, perspiratio majori copia excernitur, humores fluidiores fiunt: languent tandem nervi musculique, sanguificatio non bene perficitur, et solida omnia in dissolutionem nituntur. His adde quod cutis externa, quae longum per tempus aëris aestuantis actionem perpessa sit, turgida, mollis, sensiliorque evadit; serosae secretiones ob perspirationem cutaneam nimis adauctam, imminuuntur; quare

Hrvatskoj kada je ljeto. Osvrnuvši se na svijet, pogotovo na tropski toplinski pojas, zna se da tamo ima poprilično smrtnih slučajeva. Ovo može pokazati kako ništa ne vrijedi ni precjenjivati niti podcjenjivati. Navedene jesu rasne razlike u jednom dijelu, i to što oni iz crne Afrike ne podnose pretjeranu hladnoću, a tako ni plavokosi nordijci ne podnose pretjeranu vrućinu. Ostojić je istaknuo da slabu otpornost na bolesti uzrokuje nasljeđe, a djelo je napisano 1835. godine, gotovo 21 godinu prije no što je Mendel udario temelje moderne genetike. Kad su u pitanju nasljedne bolesti koje prouzroče hendikep, u odnosu na današnjicu nisu postojala prava niti dobar tretman prema djeci i ljudima s posebnim potrebama. Zato danas valja poticati od prosvjetnoga sustava do poslova na uključivost ako se drži do uvjerenja da svi imaju pravo na dostojanstven život, liječnički pregled, zapošljavanje kako bez obzira na rasno-etničku pripadnost tako i na društveni status. Idući ulomak može nas podsjetiti koliku korist neki narodi, putnici i domaćini, imaju korist od turizma te osviještenost u suočavanju s klimatskim promjenama: *Povrh toga sama plućna ftiza (sušica) liječi se katkad ovom promjenom klime. Naime, znamo da se ftizijski simptomi ublažuju u ljetno vrijeme, a da bolesnici koji podliježu plućnoj ftizi u zimsko doba, kad bi preživjeli ljetno vrijeme, pružaju nekakvu nadu liječniku o vraćanju zdravlja. Stoga valja vjerovati da klima kojoj nedostaje hladnoće i vlažnosti, koja je slična ljetu, može suzbiti ne samo daleki uzrok ftize već i samu bolest. Zbog toga Britanci, kod kojih plućna ftizija endemski nastupa, kad god jasno razabiru prve simptome ove bolesti, sele se u južnu Francusku kad se jesen približava, i ondje borave u zimsko doba dvije i tri godine, a često na ovaj način postaju zdravi. Ovo se ipak obično događa budući da je u ovim mjestima mlakost zraka toplija, nema u njemu puno vlažnih para, te nekako unosi blagi podražaj plućima izmučenima bolešću. Osim toga zbog topline samoga zraka kojoj je izložena vanjska koža, krv udara na ovaj organ. Odatle je prisutna u plućima u manjoj količini i zato se od organa disanja uklanja zagušenje, koje je uzrok ftizije. Ili, međutim, sam rahitis, koji često odolijeva svim zaštitama medicinskog umijeća i ponajviše se razvija u vlažnim i maglovitim mjestima, dolazi u opasnost kada se promijeni priroda klime⁵⁵. Turističke aktivnosti te otvorenost prema svijetu pokazuju koliko*

succi gastrici minor secernitur copia, appetitus ideo languet, et sitis magna urget. Hoc profecto phaenomenon, quod in 'ardentibus occurrit regionibus saepissime damna gravissima humanae sanitati infert; nam iis in locis frequenter dies nimium aestuantes noctes humidae frigidaeque subsequuntur; hinc ob cutis sensilitatem nimis intensam perspiratio quae nimia copia excerni solet.

⁵⁵ Original: Vel ipsa insuper phtysis pulmonalis hac climatis mutatione aliquando sanatur. Scimus enim phtyseos symptomata aestivo tempore leniri, et aegros qui hiberna tempestate phtysi pulmonali corripiuntur, si aestivum tempus vivi transierint, medico de comparanda sanitate, spem aliquam praebere. Quare credendum clima frigore et humiditate carens, quod aestati affine est, non solum phtyseos causam remotam, verum etiam morbum ipsum repellere posse. Quamobrem Britanni apud quos phtysis pulmonalis endemice grassatur, cum hujus morbi symptomata prodroma persentiunt in Galliam meridionalem, autumno appropinquante se conferunt, ibique hyemis tempore per duos tresve annos morantur, et saepe sani hac ratione fiunt. Hoc quidem evenire solet, quia his in lo-

se treba osvijestiti koliko toga mogu različitosti imati zajedničkoga. Na kraju ovoga drugoga poglavlja u ovoj cjelini vrijedi zaključiti da Ostojićevo djelo može uputiti poneke koliko uključivosti, širokih vidika, načitanosti, pameti, raznih radno-odnosnih vrlina iziskuju težnja za izgradnjom zdravoga, snošljivoga, funkcionalnoga i solidarnoga društva. Bez odgoja, o čemu je svijest postojala i u doba kada je latinski bio i u književnoj i govornoj uporabi, nema uređenoga društva. Za kraj, Kvintilijan je napisao u djelu *O obrazovanju govornika: Učitelju mora biti prva briga kada radi sa još nerazvijenim dušama, da odmah ne opterećuje nježne mozgove svojih učenika zadacima koji su iznad njihovih umnih snaga, nego da dobro obuzda svoju energiju i da se spusti na razinu intelektualnih mogućnosti svojih slušalaca*. Nije naodmet nadodati da treba ohrabrivati ljude ako se zbog lošijih uspjeha osjećaju razočarani da nisu svi uspješni u svemu i da im te različitosti u uspjesima pomognu da osvijeste u čemu se vide u budućnosti. Nisu svi za latinski ili za jezikoslovlje niti za humanističke znanosti, zбо čega je uključivost i važna (Ostojić, 1835, 10, 13, 21-22; Sablić, 2013; Vignjević, 2020, 336).

cis aëris temperies calidior, neque vaporibus humidis scatens, stimulum quodammodo mitem pulmonibus morbo laborantibus infert; praeterea ob aëris ipsius calorem quo cutis externa afficitur, sanguis hoc organon petit; unde minori copia in pulmonibus adest, et ideo ab organo respirationis congestio, quae phtyseos causa est, aufertur. Vel ipsa interea rachitis quae artis praesidiis saepe omnibus resistit, et plerumque in locis humidis atque nebulosis evolvitur, a climatis mutata natura detrimentum capit.

6. Psihološka dimenzija Ostojićeva djela

Psihologija kao društvena znanost je doživjela svoju modernu fazu u devetnaestom stoljeću, no nakon što je Niko Ostojić napisao svoje djelo o helioterapiji. Do spomenutoga stoljeća bila je dio spekulativne filozofije pa se osamostalila zaslugom njenoga "oca" Wilhelma Wundta. Važno je reći da to nije samo znanost o duši, već o psihičkim procesima koji se odvijaju u živčanom sustavu, prije svega u mozgu. Um i tijelo su usko povezani, a drevni Grci i Rimljani su propovijedali uravnoteženost posvećivanju zdravlju i duha i tijela. Dakle pitanja za ovo zadnje vezano za latinski jezik i Ostojićevo djelo su: Kakve veze imaju latinski jezik i psihologija? Jesu li Rimljani ili drevni Grci udarili temelje razvoju buduće psihologije? Čemu psihologija kada je riječ o učenju i poučavanju latinskoga jezika? Ima li Ostojićevo djelo ulomaka koje asociraju na psihologiju i predmete njenoga proučavanja? Govori li Ostojićevo djelo o povezanosti tjelesnoga i duševnoga zdravlja i da tjelesne bolesti mogu naškoditi umu? Sva nanizana pitanja najavljuju temu u ovim zadnjim dvama poglavljima prije zaključka. Bit će ukratko razrađena tema psihologije prije devetnaestoga stoljeća. Navest će se zanimljive činjenice povezane s latinskim i starogrčkim kad je u pitanju nazivlje u psihologiji. Nadovezat će se didaktičko-pedagoški temelji sa psihologijom, odnosno kako pristupačno poučavanje i učenje latinskoga doprinosi dobro osjećanju među učenicima i učiteljima.

Prije svega u ovo moderno doba sa psihološkoga gledišta vrijedi sagledati motivaciju: kako motivirati učenike da se isplati naučiti latinski jezik, a prosvjetarsku javnost da se poučavanje latinskom i starinama itekako isplati budući da kako nekoć tako i danas svjedočimo krajnostima kad je riječ o odbijanju inovaciji ili o nekritičkom hvaljenju. Engels za devetnaesto stoljeće opiše jedan slučaj ovako: *Tako je u kancelarijama nekolicine slavenskih povjesničara diletanata nastao ovaj apsurdni, antihistorijski pokret, koji je sebi za cilj postavio ništa manje nego podrediti civilizirani Zapad barbarском Istoku, grad selu, trgovinu, industriju, duhovnu kulturu primitivnoj poljoprivredi*⁵⁶.

⁵⁶ Citirano iz djela *Revolucija i kontrarevolucija u Njemačkoj* (Revolution und Konterrevolution in Deutschland), a napisano je u kontekstu panslavizma u kojem su svi neslaveni označeni kao neprijatelji. Kako su tada htjeli podredi sve dotičnoj poljoprivredi, danas svjedočimo skoro tendenciji da se sve podredi spasonosnoj informatizaciji, digitalizaciji i robotizaciji (<https://www.poslovnih.hr/strane/ohrabrujemo-i-poticemo-digitalnu-transformaciju-u-zemljama-jugoistocne-europe-4296460>, 23. rujna 2024; <https://www.zagreb.info/shopping/mogu-li-uredaji-zamijeniti-ljude-vodopija-tehnologija-je-tu-za-pomoc-a-ljudice-uvijek-biti-ti-koji-ce-njome-upravljati/472273/>, 23. rujna 2024). Dakako treba naći mjeru da se podjed-nako cijene materijalno-duhovne starine i tehnološke novotarije.

Original: Engels, 1960, 53: So wurde in den Studierstuben einer Handvoll slawischer Dilettanten der Geschichtswissenschaft jene lächerliche, antihistorische Bewegung aufgezogen, eine Bewegung, die sich kein geringeres Ziel setzte als die Unterjochung des zivilisierten Westens durch den barbarischen Osten, der Stadt durch das flache Land, des Handels, der Industrie und des Geisteslebens durch den primitiven Ackerbau.

6.1 Učenje latinskoga i drugih jezika kao utjecaj na stanje uma

Povoji buduće psihologije imaju svoje temelje u antici. Hipokrat je razvio teoriju o četirima temperamentima nazvanim po tjelesnim tvarima, a onaj nazvan po krvi je iz latinskoga: flegmatici (ravnodušan), kolerici (agresivan, poduzetan), melankolici⁵⁷ (pesimističan), sangvini (optimističan). U patristici Boecije je u svom poznatom djelu *O utjehi filozofije* opisao psihološki dijalog između njega i filozofije. Skolastičari (Toma Akvinski, Albert Veliki, William Occam) su u svojim djelima isticali važnost osjećaja (emocija), introspekcije, planiranja, morala, a sve navedeno se nadovezuje na predmete proučavanja psihologije. Marka Marulića, oca hrvatske književnosti, smatra se jednim od skovatelja samoga pojma psihologija⁵⁸, a tome svjedoči izgubljeno mu djelo od kojega je ostao jedino naslov *Psichologia de ratione animae humanae* (Psihologija, o naravi ljudske duše). Osim što su neka djela koja su prethodila razvoju moderne psihologije napisana na latinskom, latinskom se može nadjenuti atribut arhetipa. Pojam arhetip⁵⁹ je skovao utemeljitelj analitičke psihologije Carl Gustav Jung, u značenju prauzorak, praslika, prvi otisak što se odnosi na urođene i univerzalne obrasce ponašanja i mišljenja koji predstavljaju osnovne strukture kolektivno nesvjesnoga. Učenje i poučavanje latinskoga može poslužiti kao arhetip poučavanju i učenju drugih jezika, možda prije svega za romanske jezike, no ne nužno samo za njih. Naravno latinski osim kulturne poveznice, uspoređujemo li ga sa sanskrtom i palijem i arapskim, poslužio je neslužbeno kao obrazac za širenje kultura kolonijalnih sila na novozaposednuta područja. Već je navedeno spomenuto u dijelu o pedagoškoj dimenziji, no ovdje se kontekstualizira kad su u pitanju Jungovi arhetipovi. Kontekst ima važnost u raznim psihologijama, kako navodi Vladimir Kolesarić u svom radu: *U psihologiji kontekst je dio podražajnog sklopa koji opažaču nije u žarištu, ali može utjecati na doživljajnu vrijednost*

⁵⁷ Sangvinici su po riječi za krv, a ostali po grčkim riječima za sluz, žuč i crnu žuč.

⁵⁸ <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10225565/>, posjećeno 23. rujna 2024;

<https://psychclassics.yorku.ca/Krstic/marulic.htm>, posjećeno 23. rujna 2024. Neka Marulićeva djela na latinskom su pronađena u Škotskoj.

⁵⁹ Iduće navedeno glede arhetipova, o utjecaju latinskoga tijekom širenja rimske države te širenje drugih jezika kroz kolonije ili jak utjecaj, se podudara s Jungovom teorijom arhetipova koji tumači kroz mitove i simbole. Dotično je navedeno budući da Jung to opisuje kao tamnu stranu ljudskoga djelovanja: *Medij u koji su oni usađeni jest, u prvom slučaju, sreden i mahom neposredno razumljiv kontekst, a u potonjem slučaju mahom nerazumljiv, iracionalan, da ne kažem deliričan slijed slika koji ipak ima skrivenu koherentnost*. Navedeni citat je iz beogradskoga izdanja knjige *Uvod u suštinu mitologije*, stranica 107, koju je napisao u suradnji sa mađarskim klasičnim filologom Károlyem Kerényijem koji je dobro poznao grčku mitologiju. Grčka mitologija je usko povezana s rimskom, a dotično je presudno kod Junga koji ukazuje na sličnosti svjetskih mitologija držeći se cikličnosti povijesti. Ostale knjige, kojima se može razumijeti pojam arhetipa kao psihološke leće kojima promatramo sebe i svijet oko sebe, most između svjesnoga i nesvjesnoga, pramodel ljudskoga ponašanja, numinozno (numen, inis, n. –milost božanstva, božanstvo) djelovanje, su *Dinamika simbola: Osnove Jungove psihoterapije* (Verena Kast, 136-212), *Psihologija Carla Gustava Junga* (Jolande Jacobi, 56-68) i *Arhetipovi: Tko ste vi?* (Caroline Myss, 11-21).

žarišnog (ciljnog) dijela podražajnog sklopa, kao i na druge psihičke procese i ponašanje opažača. Kontekst se može vremenski i prostorno nalaziti zajedno s ciljnim podražajem (odnosno žarišnim dijelom podražajnog sklopa) ili može biti vremenski i prostorno odmaknut od ciljnog podražaja. Obično kontekst objektivno i doživljajno znači veću cjelinu od ciljnog podražaja (ili sadržaja). Primjerice, prosječno visok čovjek u skupini visokih ljudi (kontekst) izgledat će nizak, a u skupini niskih ljudi (kontekst) izgledat će visok. Doživljavanje i ponašanje ljudi vrlo se često može objasniti kontekstualnim utjecajima. U vezi konteksta zanimljiva je misao: U različitim teorijskim formulacijama nalaze se isticanja razumijevanja jedinstvenih ponašajnih događanja, njihova kontekstualnost, intencionalnost i povijesnost. Za ono prvo navedeno primjer se može vidjeti kada nekome nije cilj savladati potpuno latinski u gramatičkom smislu, ali će mu u sjećanju ostati slavne i mudre izreke koje je učio napamet. Kontekstualni utjecaj u učenju napamet mudrih izreka je što nema opterećenosti gramatičkim pravilima. Za ovo drugo oko formulacija u današnjici imamo uvid o povijesnosti latinskoga jezika i njegovom učenju u doba Rimskoga Carstva; drukčiji su doživljaji građana Rimske Republike i Carstva te potonjih srednjovjekovnih novovjekovnih učenjaka te onih poslije osamnaestoga stoljeća dok je postojala tradicija učenja latinskoga u višim školama. Dodatno o primjeru kontekstualnoga utjecaja kad je odmaknut od ciljnoga podražaja ili sadržaja kako poluooptimistički, polupesimistički piše švicarski filolog Rudolf Wachter u Basler Zeitungu: *Kasnije, često osjećaju privlačnost bavljenja djelima koja su čitali i voljeli - ili protiv kojih su se borila (ali su ih ipak čitali) - nebrojeni ljudi u najrazličitijim kulturnim okolnostima više od 2000 godina. I konačno, mogu čak intuitivno percipirati ogromnu vremensku dimenziju koju polako, ali sigurno uče shvaćati kao nešto što može prenijeti osjećaj smirenosti, uspravnog stajanja, viđenja šire slike i ne samo radosti - rijetke robe u naše vrijeme*⁶⁰! Sve opisano u Wachterovu tekstu zavisi od pojedinčeve percepcije (Wachter, 2000; Kolesarić, 2021, 15-16, 21).

Govoreći o međudjelovanju varijabli u nekim konstektima, ima neka teorija koju u svom uratku prilaže Dragutin Ivanec o kontekstu kao nezavisnoj varijabli: *Kontekst kao termin najprije se počeo koristiti u najstarijim istraživačkim područjima u psihologiji- osjetnoj psihologiji i psihofizici. Pod terminom konteksta tu se prije svega mislilo na podražajni*

⁶⁰ Original: Später fühlen sie dann oft auch den Reiz, sich mit Werken auseinanderzusetzen, die seit über 2000 Jahren von unzähligen Menschen unter verschiedensten kulturellen Voraussetzungen gelesen und geliebt – oder aber bekämpft (und trotzdem gelesen) worden sind. Und schliesslich mögen sie vielleicht sogar die gewaltige zeitliche Dimension, die sie langsam aber sicher überblicken lernen, intuitiv als etwas empfinden, das ein Gefühl der Ruhe, des Aufrechtstehens, der Gesamtschau, und nicht zuletzt auch der Freude vermitteln kann – rare Güter in unserer Zeit!

kontekst, odnosno na mogući učinak jednog ili više okolnih podražaja, istovrsnih ili različitih po intenzitetu, na osjetne karakteristike nekog ciljanog podražaja. Podražajni kontekst ima veliki broj varijacija od vremenskog i prostornog rasporeda zadavanja podražaja, broja podražaja u seriji, jačine odabranih podražaja i sl. Definicija nezavisne varijable i spominjanje knjige *Jeziku je svejedno* pokazuje da je jezik uglavnom neovisna varijabla. Njegovo formiranje, uporaba te modifikacija ovisi o ljudskim čimbenicima, ovisno o vremenu, prostoru i osobitim razlozima. Latinski se proširio izvan Lacija, isti jezik na teritorije današnjih romanskih jezika. Nestale su promjene u deklinacijama, konjugacije su se modificirale, kao i leksik ovisno o mjestu te mjesnim čimbenicima koji utjecali da imenice iz o-deklinacije završavaju kao da su u ablativu ili dativu u španjolskom i talijanskom te u talijanskom u a-deklinaciji i o-deklinaciji podsjećaju na iste nastavke u nominativu množine, a u portugalskom i španjolske u obje navedene na akuzativ množine. Keltski utjecaj pored ostaloga je učinio francuskim skoro nefonetskim, a rumunjski ima osobit vokabular zbog duge izolacije u okruženosti i utjecaju neromanskim narodima (Slaveni, Mađari, Grci). Isto tako kako potaknuti učenike na učenje latinskoga i cijenjenje znanja istoga; što bih ih motiviralo da bolje uče ili da nauče neki romanski jezik? Za to bi trebalo sprovesti konkretnija istraživanja vođeni kontekstom i kontekstualnim efektima. Na poučavateljima je da vrše bilješke kako učenici uče, što misle o latinskom i onda kroz ankete ili na druge načine postaviti pitanja što im se sviđa, što ne i što bi profesor/nastavnik trebao promijeniti da nastavu poboljša. Sve prethodno navedeno o učenicima i poučavateljima se odnosi na kontekst učenja i poučavanja latinskoga, a elementi okoline su bitni: fizički, socijalni, institucionalni i osobni. Fizički ovise koliko se učenje svodi na prevođenje, učenje novih riječi ili na odlaske u muzeje ili neke terenske nastave da se nešto nauči o civilizaciji i rimskoj baštini na hrvatskom tlu. Socijalno-osobni se odnose na učiteljevu (ne)pristupačnost u poučavanju te na učeničku (ne)zainteresiranost za učenje latinskoga. Nina Pavlin-Bernardić je navela četiri istraživanja, dva iz 2008. godine te jedno iz 2005. i 2007. godine koja ukazuju na sljedeća obilježja kojima se izvuku izvrsni rezultati od učenika, a to su nastavnici koji: 1. *Jasno objašnjavaju sadržaj* 2. *Postavljaju visoka, ali realna očekivanja pred svoje učenike* 3. *Koriste različite vrste zadataka, koji su izazovni i angažirajući* 4. *Imaju dubinsko razumijevanje svoga poučavanja i njegovih efekata na učenje kod učenika* 5. *Visoko su motivirani za poučavanje* 6. *Dubinski razumiju sadržaj predmeta koji poučavaju* 7. *Vješti su u improvizaciji ukoliko je potrebna* 8. *Potiču pozitivnu socio-emocionalnu klimu u razredu* 9. *Uspješno održavaju disciplinu u razredu* 10. *Poštuju svoje učenike*. Pavlin- Bernardić navodi istraživanja koja pokazuju da uporaba humora utječe na bolje ishode. Neki bi učenici tvrdili da bi im to smanjilo

anksioznost pred rješavanje zadataka. Zainteresiranost učenika za latinski bi zasigurno ovisila o osobnosti nastavnika kao i u svim predmetima. Sve navedeno kao presudno za dobre ishode se podudara sa temeljnim načelima rimskoga prava koja vrijedi ponoviti: *honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*, odnosno pošteno živjeti, drugoga ne vrijeđati, svakome dati ono što mu pripada (Iva-nec, 2021, 185; Pavlin-Bernardić, 2021, 264).

6.2 Zdravo tijelo radi zdravoga duha

Sada slijedi osvrt na neizravne asocijacije na psihološke dimenzije Ostojićeve knjige. Jedan od ulomaka u Ostojićevoj knjižici pokazuje koliko blagodati sunčeva svjetlost pruža i umu pored tijela: *Naime vjerujem da je svima poznato da svjetlo često potiče funkcije biljnoga života koje su slabe te ih snabdijeva većom čilošću. Zato pomoću ovoga dobrostivog fluida, mimo biljaka koje pokazuju bolje obrađenu tvar te življe i ljepše boje, i sastav ljudskoga tijela postaje živahan, jak i tvrd. Osim toga vanjska osjetila postaju brža, maštanje življe, duh opremljeniji za neprestano obavljanje funkcija, a srce nije slabo, već junačko i odvažno. A za to što svjetlosne zrake mogu pobuditi životne djelatnosti ljudi da bi mogli bolje i okretnije djelovati pri svojoj dužnosti, imamo svijetli primjer kada izlaskom sunca svjetlost svugdje raspršena rasvjetljuje čitav svijet i sam duh se čini sposobniji za razmišljanje⁶¹. Sunce i svjetlost znače zdrav život. Ovo ne znači da su za loše/dobro stanje uma odgovorni samo sunce i svjetlost. Na pojedinačno ponašanje, razmišljanje i donošenje odluka imaju utjecaj kućna okolina i okolina izvan kuće te sami obrasci koje je odmalena usvajao da se vidi poslije koliko je motiviran za obavljanje nečega manje, a za nešto više. Samokontrolom, razumijevanjem i staloženošću i poučavatelji i učenici latinskoga pokazuju intrapersonalnu i interpersonalnu inteligenciju koje su za uzajamnu suradnju presudne od svih spomenutih u Gardnerovoj⁶² teoriji. Ostojićev navedeni ulomak može biti podsjetnik koliko je važan boravak na svježem zraku, pod suncem, umjesto da se dobar dio lijepoga dana provodi u zatvorenim prostorima. Dakako to ne znači da treba odbaciti blagodati moderne tehnologije⁶³, samo treba obratiti pažnju što pruža veću kreativnost, više misaonih procesa, više ideja za*

⁶¹ Original: *Quare hujus fluidi benefici ope, praeter vegetabilia quae materiem melius elaboratam coloresque viridiores pulchrioresque praebent, corporis quoque humani compages florida, firma, robustaque fit; sensus praeterea externi alacriores evadunt, imaginatio vividior, mens ad functiones peragendas aptior, animus nec puxillus, sed fortis, et audax. Et quod radii lucis vitae quoque animalis functiones excitare valeant, adeo ut officio suo melius promptiusque fungi queant, exemplum luculentum habemus cum oriente die lux ubicumque diffusa universum illustrat orbem, ipsa quoque mens meditationibus magis apta videtur.*

⁶² Gardnerovih 7 vrsta inteligencije (<https://centarmadrugada.hr/gardnerovih-7-vrsta-inteligencije/>, posjećeno 24. rujna 2024).

⁶³ Više o tome u intervjuima sa Rankom Rajovićem (<https://atma.hr/dr-ranko-rajovic-kad-dijete-nema-koncentraciju-vazno-je-uciniti-ovo/>, posjećeno 24. rujna 2024; <https://atma.hr/doktor-ranko-rajovic-evo-sto-se-dogada-s-djetetom-kada-mu-kupite-mobitel/>, posjećeno 24. rujna 2024).

iduće važne životne poteze. Osvrćući se na pedocentristički pristup poučavanju, treba poticati na učenje bez straha ako strah⁶⁴ treba smatrati majkom svih prepreka u životnim radovima, odlukama i potezima (Ostojić, 1835, 7; Cindrić i sr., 2010).

Pretjerana vrućina može naškoditi čovjekovom psihičkom zdravlju prema idućem ulomku: *Zato životni proces najprije vatreniji prevladava u tijelu kao šireća sila, osjetljivost i protok krvi se povećavaju, bilo postaje puno i gipko, znojenje se izlučuje u većem obilju, mokrine postaju slabije: naposljetku popuštaju živci i mišići, stvaranje krvi se ne postiže dobro, a sve čvrsto se upušta u raspadanje. Ovome pridodaj da vanjska koža, koja bi pretrpjela kroz dugo vrijeme djelovanje gorućega zraka, postaje otekla, nježna i osjetljivija; serozne izlučevine zbog odviše uvećanoga kožnoga znojenja se umanjuju; zato se manja nakupina želučanoga soka izbacuje, zato apetit jenjava, a velika žeđ napastuje. Dakako ovaj fenomen koji se pojavljuje u vrućim krajevima, jako često donosi jako teške štete za ljudsko zdravlje; naime u onim mjestima često usljeđuje odviše sparnih dana i vlažnih noći⁶⁵. Sintagme popuštaju živci i vlažne noći podsjećaju na neizdržljivost i neugodno stanje dok ljudima treba sna. Razmatrajući ovo, očito je zašto postoje ljetni praznici u školskom smislu ako ikome stalo da se lakši uči i poučava. Vrijedi se opetovati da ne treba zato načelno izbjegavati sunce. Idući ulomak dodatno naglašava važnost tjelesnoga i duševnoga zdravlja: *Ipak ljudsko tijelo ne trpi manje štetu zbog manjka svjetlosti; naime dovoljno je očito da se veoma razlikuje snaga tijela onih koji provode život u mjestima koja su lišena svjetlosti, a od one snage koju imaju oni koji uživaju u blagodati svjetlosti: naime, kod onih je koža ispunjena bljedilom, tijelo je tromo i pospano (somnialencija), serozna tekućina (seroza, serum) se rasprostire često kroz prostore staničnoga tkiva (tela cellulosa), a tijelo napuhavajući se upravo postiže da koža negdje pritisnuta prstom dugo zadržava otisak prsta. Maštanje je slabo, um otupljuje, a duh se otuđuje. Ovakvo bijedno i nesretno stanje se bilježi osobito kod onih koji su ili siromaštvom stjerani u kolibama i čini se da provode život u močvarnim područjima ili ih se zbog počinjenih prijestupa batina zatvorskom kaznom. Zato kod slomljenih ljudi zbog ovakvoga postupanja prema tijelima, često viđamo u ovim mjestima da škrofula, vodena bolest**

⁶⁴ Nataša Jokić Begić o strahu (<https://www.vecernji.hr/zagreb/psihologinja-natasa-jokic-begic-djecu-treba-uciti-kako-se-oduprijeti-kulturi-straha-i-narcizma-1770103>, posjećeno 24. rujna 2024).

⁶⁵ Original: hinc vitae processus primum alacrior, vis expansiva in corpore praevallet, sensilitas et sanguinis cursus augentur, pulsus fit plenus atque mollis, perspiratio majori copia excernitur, humores fluidiores fiunt: languent tandem nervi musculique, sanguificatio non bene perficitur, et solida omnia in dissolutionem nituntur. His adde quod cutis externa, quae longum per tempus aëris aestuantis actionem perpessa sit, turgida, mollis, sensiliorque evadit; serosae secretiones ob perspirationem cutaneam nimis adauctam, imminuuntur; quare succi gastrici minor secernitur copia, appetitus ideo languet, et sitis magna urget. Hoc profecto phaenomenon, quod in 'ardentibus occurrit regionibus saepissime damna gravissima humanae sanitati infert; nam iis in locis frequenter dies nimium aestuantes noctes humidae frigidaeque subsequuntur;

(hidropsija), skorbut, tifus te ostale bolesti očitujući se razvijaju hipostenički karakter i da neprirodno strašno napadaju⁶⁶. Navedeno o zapuštenim kućama, prostorima s nehigijenskim uvjetima su dodatni podsjetnik koliko loše tjelesno držanje može naškoditi i umu. Budući da se Ostojić nije bavio pretjerano psihološkim elementima, obzirom da se današnja psihologija razvila nekoliko poslije objave njegova djela, tu je vidljiv nedostatak. Znajući suvremenu psihologiju, vrijedi u latinsku misao *u zdravome tijelu zdrav duh* ubaciti i: u zdravom okolišu i zdravom društvu. Psihologija među ostalim nastoji predvidjeti ponašanje, a to bi svi prosvjetari trebali uzeti u obzir, osobito u osnovnim i srednjim školama kad je riječ o poučavanju latinskoga jezika. Da učenici/ce ne budu preopterećeni, prestrašeni, nepovjerljivi, obeshrabreni, učitelji gradivo latinskoga moraju predavati prema planu i programu iz službenoga kurikula, ali i uz zabavne sadržaje te uključiti sve učenike i provjeravati svačije znanje, imajući u obzir učenikove interese. Kad se spominju zatvori i tamnice u ulomke Ostojićeve knjižice, zna se da iz zatvora poneki ne izađu zdravi, bilo zbog lošega tretmana ili zbog loših uvjeta u zatvoru. Obzirom da su batine uklonjene u nekim školskim sustavima, valjalo bi imati na umu da ljudi jesu možda po nečemu slični životinjama, ali isto tako i različiti i zato smatramo da neki tretmani narušavaju ljudsko dostojanstvo i njegovu ličnost. Pored Ostojićeva djela o helioterapiji, valja istaknuti da su drevni Grci i Rimljani isticali važnost tijela i duha, svatko na svoj način. Treba paziti na tjelesno zdravlje da se duševno ne bi pogoršalo budući da između obaju entiteta postoji interakcija⁶⁷ (Ostojić, 1835, 13-14).

⁶⁶ Original: Nec vero minus ob lucis defectum corpus humanum detrimentum capit; nam satis patet valde distare corporis robur eorum, qui in locis luce orbatis vitam ducunt, ab eo quo gaudent illi, qui lucis beneficio fruuntur; in illis enim cutis adest pallore suffusa, corpus iners atque somnolentum, latex serosus per cellulosae telae spatia saepe diffunditur, et corpus tumens adeo efficit, ut digito alicubi cutis pressa, digiti vestigium diu retineat; imaginatio languet, mens hebetat, animus dejectione petitur. Hic miser infelixque status notatur in iis praesertim qui vel egestate coacti in tuguriis locisque palustribus vitam degere jubentur, vel ob crimina, patrata carceris poena plectuntur. Fractis ideo hac ratione corporum viribus, saepe videmus hisce in locis scrophulam, hydropem, scorbutum, typhum, nec non alios morbos characterem hyposthenicum prae se ferentes evolvi, et immaniter grassari.

⁶⁷ Kako kod drugih tako i u ovoj bilješci kratak opis budući da ovo što je priloženo nije tema, ali je povezana s zdravljem duha i tijela. Razlog zašto uvijek dam kratki opis je da se potakne čitatelje/ice da istražuju, provjere te donesu zaključke i potaknu rasprave. Ovaj film o endondonciji (<https://ok.ru/video/1800762296913>, posjećeno 24. rujna 2024) su neki stomatolozi proglasili djelomično netočnim, no vrijedi pogledati kao podsjetnik ako je bar poznato da netretiranje zuba oštećenoga karijesom može pored srčanih problema izazvati i živčane (<https://smilestudio.hr/uzroci-karijesa-i-moguće-posljedice-ako-se-ne-lijечи/>, posjećeno 24. rujna 2024).

Zaključak

Kao što je Niko Ostojić svoj uradak rezimirao zaključcima o nastanku bolesti, lijekovima te kad učinak svjetlosti nema smisla, sada se rezimira odgojno-obrazovna dimenzija njegovoga djela. Kako iz latinskoga, tako se i iz Ostojićeva djela mnogo toga može naučiti i mnogo toga može potaknuti na razmišljanje. Kad je u pitanju dio o kulturalnom značaju latinskoga u odnosu na prirodne i društvene znanosti, pokazalo se da ga se ne može zvati mrtvim jezikom, a romanski jezici pokazuju njegovu živost. Korištenje izvora na drugim jezicima (njemački, slovenski, španjolski, talijanski) naroda, s kojima je latinski Hrvatima kao kulturalna poveznica, pokazuje i da kod njih istovremeno postoji sklonost učenju i poučavanju te promišljanje ima li smisla poučavati latinski i zašto. Za lakše učenje romanskih jezika znanje latinskoga je uvjerljivo korisno, dok za ostale možda za opću kulturu i poznavanje stranoga vokabulara. U didaktičkom dijelu je izloženo kako poučavati kroz pop kulturu ukazujući na vječnost tema obiteljsko-bračnih odnosa, ljubavi, morskih lutanja te čitanje lakšega štiva kad je u pitanju Ostojićeva knjiga. U pedagoškom dijelu je naglašena interkulturalna kohezivnost latinskoga jezika i Ostojićevog djela među različitim narodima. U psihološkom pored dobrog i lošeg učinka helioterapije na um također su kao bitni činitelji u obrazovanju naglašeni i poučavateljeva osobnost i pristup prema učenicima. Sad koliko sve navedeno ima pozitivan učinak, vrijedilo bi istražiti. Ovaj uradak je niz prijedloga kojima bi se moglo popularizirati latinski jezik; među njima je i čitanje Ostojićeva djela uz druga lakša štiva istoga obujma i vokabulara. Kurikul za nastavnu latinskoga jezika ima dobre smjernice, no jedno mu nedostaje, a opet, kao što helioterapija nije panaceja, tako ni detaljno razrađivanje učiteljeve, nastavnikove ili profesorove autonomije u poučavanju ne bi bilo sigurno rješenje. Sve ovisi o pristupu poučavanju od profesora do profesora. Bez daljnjega, nadam se da će ovaj uradak poslužiti drugim studentima/icama kao budućim klasičnim filolozima ili prosvjetarima kao poticaj kako poučavati latinski. Isto tako možda će ovo potaknuti neke da istraže ima li još nečega o liječniku Niki Ostojiću što bi se moglo doznati ako se počne s istraživanjem u njegovom rodnom Hvaru o njemu. Njegovo djelo o helioterapiji je dio hrvatske književne baštine na latinskome.

Popis literature

Ash, Russell. (2003) *Velika čuda svijeta*. Mozaik knjiga: Zagreb.

Bettini, Maurizio. (2013) I classici: antenati o enciclopedia culturale?. *Il Mulino*, 24 (2), str. 925-941.

Bratulić, Josip i Damjanović, Stjepan. (2005) *Hrvatska pisana kultura: izbor djela pisanih latinicom, glagoljicom i ćirilicom od VIII. do XXI. stoljeća*. Veda: Križevci.

Burnie, David. (2001) *Ilustrirana enciklopedija životinja*. ABC naklada: Zagreb.

Cano, José Antonio Alcázar. (1994) Incidencia de la enseñanza-aprendizaje del latín en el desarrollo personal de los alumnos. *Revista española de pedagogía*, 52 (199), str. 405-415.

Conti, Maria Cristina. (2011-2012) *Avvio allo studio della Lingua Latina*. Scuola Media Statale Sede di Serravalle: San Marino.

Ciceron, Marko Tulije. (2002) *O govorniku*. Matica hrvatska: Zagreb.

Ciceron, Marko Tulije. (2016) *Govori protiv Katiline*. Latina et Graeca: Zagreb.

Cindrić, Mijo i sr. (2010) *Didaktika i kurikulum*. IEP-D2: Zagreb.

Deanović, Mirko i Jernej, Josip. (2012) *Talijansko-hrvatski rječnik*. Školska knjiga: Zagreb.

Divković, Mirko. (2006) *Latinsko-hrvatski rječnik*. Dunja: Bjelovar.

Filipi, Goran i Ionilă, Florin. (2001) *Hrvatsko-rumunjski razgovorni priručnik*. Naklada Nediljko Dominović: Zagreb.

Flocchini, Nicola. (2014) *Studio del Latino ed Educazione Linguistica*. [online] (Università Cattolica del Sacro Cuore di Milan. Dostupno na: <https://www.edu.lascuola.it/riviste/NS/NsRicerca/13-14/09/03%20flocchini.pdf> [24. rujna 2024.]

Gjuran-Coha, Anamarija. (2011) Terminologizacija jezika medicinske struke. *Medicina*, 47 (1), str. 4-14.

Glare, P.G.W. (1968) *Oxford Latin Dictionary*. Clarendon Press: Oxford.

Glazzard, Jonathan i sr. (2016) *Kako poučavati*. Educa: Zagreb.

- Goldstein, Ivo. (2007-2008) *Povijest*. Europapress holding: Zagreb.
- González-Crussi, Frank. (2010) *Medicina: kratka povijest*. Alfa: Zagreb.
- Goričanec, Vanja. (2021) *Kreativan pristup nastavi latinskoga jezika*. Magistarski rad. Pula: Filozofski fakultet, Sveučilište Jurja Dobrile.
- Gortan, Veljko i sr. (2007) *Elementa Latina*. Školska knjiga: zagreb
- Ivanec, Dragutin. (2021) Metodološki pogled na kontekst- je li kontekst istraživačka varijabla ili samo često korištena jezična fraza?. U: Kolesarić, V. i sr., ur., *Kontekst u psihologiji: konceptualni, teorijski i istraživački aspekti*. Zagreb: Novi redak, 183-204.
- Klaić, Bratoljub. (1990) *Rječnik stranih riječi : tuđice i posuđenice*. Nakladni zavod Matice hrvatske: Zagreb.
- Kolesarić, Vladimir. (1990) Općenito o pojmu konteksta. U: Kolesarić, V. i sr., ur., *Kontekst u psihologiji: konceptualni, teorijski i istraživački aspekti*. Zagreb: Novi redak, 11-36.
- Kukuljević-Sakcinski, Ivan. (1874-1875) *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae = Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom*. Tiskom Dragutina Albrechta: Zagreb.
- Le Goff, Jacques. (1998) *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*. Golden marketing: Zagreb.
- Linné, Carl von. (1758) *Systema naturae per regna tria naturae secundum classes, ordines, genera, species, cum characteribus, differentiis, synonymis, locis*. Impensis Direct. Laurentii Salvii: Stockholm.
- Marinčić, Marko. (2020) Evropska »večezičnost« in klasična jezika. *Keria Studia Latina et Graeca*, 22 (1), str. 107-124.
- Martinić-Jerčić, Zdravka i Tvrtković, Tamara. (2016) Prodesse et delectare u nastavi latinskog jezika i književnosti: novi pristup na starim temeljima. *Kroatologija*, 7 (1), str. 75-90.
- Matijević, Milan i sr. (2016) *Pedagogija za učitelje i nastavnike*. Školska knjiga: Zagreb.
- Musić, August. (2008) *Nacrt grčkih i rimskih starina*. Ex libris: Zagreb.
- Mušanović, Marko i Lukaš, Mirko (2011) *Osnove pedagogije*. Hrvatsko futurološko društvo: Rijeka.
- Ostojić, Niko. (1835) *De lucis in corporis humanum efficacia*. Padova

Pavlin-Bernardić, Nina. (2021) Uloga konteksta u procesu obrazovanja. U: Kolesarić, V. i sr., ur., *Kontekst u psihologiji: konceptualni, teorijski i istraživački aspekti*. Zagreb: Novi redak, 257-282.

Pičinin, Katja. (2023) *Medpredmetno povezovanje pri pouku latinščine in slovenščine v gimnazijah*. Magistarski rad. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Putanec, Valentin. (2003) *Francusko-hrvatski rječnik*. Školska knjiga: Zagreb.

Rowling, J. K. (2003) *Harry Potter and the Order of the Phoenix*. Arthur A. Levine Books: New York.

Rowling, J. K. (2005) *Harry Potter and the Half-Blood Prince*. Arthur A. Levine Books: New York.

Sablić, Marija. (2014) *Interkulturalizam u nastavi*. Ljevak: Zagreb.

Smičiklas, Tadija (1904) *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae Et Slavoniae*. Tisak dioničke tiskare: Zagreb.

Talan, Nikica. (2004) *Portugalsko-hrvatski rječnik*. Školska knjiga: Zagreb.

Vargas, Henry Campos. (2015) *Cómo enseñar en latín?, una propuesta metodológica*. *Pensamiento actual*, 15 (24), str. 83-91.

Vignjević, Jelena. (2020) Upute za dobar govor u odgajanju i obrazovanju: Nadahnute Kvintilijanovim i Marulićevim mislima. *Nova prisutnost*, 18 (2), str. 325-338

Vinja, Vojmir. (2005) *Španjolsko-hrvatski rječnik*. Školska knjiga: Zagreb.

Vratović, Vladimir. (1974) Rimska književnost. U: Čale, Frano i sr., ur., *Povijest svjetske književnosti*. Zagreb: Mladost, 189–312.

Wachter, Rudolf. (2000) *Latein in der Schule – ist das wirklich verlorene Lebenszeit?*

[online]. Basel: Universität Basel. Dostupno na:

https://daw.philhist.unibas.ch/fileadmin/user_upload/daw/Fachbereiche/hvs/Archiv_Dokumente/Latein-verlorene-Lebenszeit.pdf [24. rujna 2024.]

Weeber, Karl-Wilhelm. (2013) *Viele gute Gründe, Latein zu lernen*. [online]. Stuttgart: Klett.

Dostupno na: <https://www.klett.de/inhalt/latein/infopaket/13167> [24. rujna 2024]

Žepić, Milan. (2000) *Latinsko-hrvatski rječnik*. Školska knjiga: Zagreb.